

บทที่ 2

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับจริยธรรม

จริยธรรมเป็นคุณสมบัติที่สำคัญในด้านความประพฤติของบุคคลที่ส่งผลต่อความดีงามความถูกต้อง ยุติธรรมต่อบุคคลอื่น เป็นพันธกรณีต่อหน้าที่ ต่อสังคม เป็นหลักความประพฤติในทางที่ดีที่ชอบ เป็นเรื่องเกี่ยวกับมาตรฐานแห่งการประพฤติปฏิบัติหรือเป็นหลักปฏิบัติที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ถูกที่ควร ทฤษฎีจริยธรรมจึงมีความหมายและความสำคัญคล้ายกับจริยศาสตร์ มีรากฐานอยู่บนหลักคำสอนของศาสนา ปรัชญาและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม เมื่อมีการปฏิบัติตามก็จะได้รับการยกย่องสรรเสริญ แต่ถ้ามีการละเมิดก็จะได้รับการตำหนิตีความหรือถูกลงโทษจากสังคม

ในบทนี้ผู้เขียนจึงได้อธิบายในประเด็นที่เกี่ยวกับทฤษฎีจริยธรรมที่ชี้ให้เห็นความเด่นชัดของจริยธรรมในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย ความหมายของจริยธรรมที่เกี่ยวกับศาสตร์สาขาต่าง ๆ หลักการของจริยธรรม แหล่งที่มาของจริยธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับศาสนา ความแตกต่างระหว่างจริยธรรมกับกฎหมาย องค์ประกอบของจริยธรรม เกณฑ์ในการตัดสินจริยธรรม และทฤษฎีการปลูกฝังและการพัฒนาจริยธรรมมีรายละเอียด ดังนี้

ความหมายของจริยธรรมที่เกี่ยวกับศาสตร์สาขาต่าง ๆ

ความหมายของจริยธรรมที่ผู้เขียนได้อธิบายไว้ในบทที่หนึ่งเป็นความหมายที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับคุณธรรมซึ่งเป็นคำที่เรามักเรียกกันติดปากอยู่เสมอ มีลักษณะเป็นความหมายกว้าง ๆ สำหรับในบทนี้ผู้เขียนจึงได้รวบรวมความหมายของจริยธรรมที่เกี่ยวกับศาสตร์สาขาต่าง ๆ ดังนี้

วิทธี วิศทเวทย์ (2528 : 1-13) ให้ความหมายจริยธรรมทางจริยศาสตร์ว่า หมายถึง ความประพฤติตามความนิยมที่พึงประสงค์โดยศึกษาพฤติกรรมด้วยคุณค่า สามารถวิเคราะห์ค่านิยมที่เป็นคู่กัน สามารถแยกแยะได้ว่าสิ่งใดดี ควรกระทำ และสิ่งใดควรละเว้น

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2543 : 12) ให้ความหมายจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาว่า หมายถึง การนำเอาความรู้ความจริง หรือกฎธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตให้ดีงาม ซึ่งจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองหรือสังคมโดยมีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นองค์ประกอบเพื่อการพัฒนาตนเองให้มีภาวะของความเป็นผู้เห็นดี เห็นงาม เห็นชอบอันเป็นพื้นฐานสำคัญของจริยธรรม จะเห็นได้ว่าสาระสำคัญของจริยธรรมพุทธศาสนาต้องมีปัญญาเป็นตัวกำกับ โดยที่ปัญญาเกิดขึ้นได้ความรู้ ความคิดและการไตร่ตรองด้วยเหตุผล ประสบการณ์และความเป็นจริง ฉะนั้นความหมายของจริยธรรมทางศาสนาก็คือการใช้เหตุผลในการแก้ปัญหาและตัดสินใจเลือกหนทางที่ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมด้วยปัญญา (พระราชวรมณี (ป.อ. ปยุตโต), 2523 : 9-10)

ดวงเดือน พันธมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจจนึก (2520 : 3) ให้ความหมายจริยธรรมทางสังคมศาสตร์ว่า หมายถึง พฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ ให้การสนับสนุนและผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งถูกต้องดีงาม ฉะนั้นความหมายจริยธรรมในทางสังคมศาสตร์ก็คือ ความนิยมชมชอบหรือความพอใจของสังคมเป็นข้อบ่งชี้ถึงพฤติกรรมที่มีจริยธรรม

วิชา มหาคุณ (2534 : 8) นิยามความหมายของจริยธรรมทางปรัชญาว่า หมายถึงคุณค่าของความประพฤติของมนุษย์ที่เป็นมาตรฐานวัดความดีความชั่ว

จินตนา บุญบงการ (2544 : 21) ให้ความหมายของ จริยธรรมในทางสังคมวิทยาว่า หมายถึง คุณค่าทางจริยธรรมที่ถูกกำหนดโดยจารีตประเพณี วัฒนธรรม และบรรทัดฐานทางสังคม อันเกิดขึ้นโดยการอบรมขัดเกลาทางสังคม

Flew (1979 : 104) ได้นิยามความหมายของ จริยธรรมทางกฎหมาย ว่าหมายถึง ประมวลกฎหมายที่ชุมชน หรือสังคมหนึ่ง ๆ ยอมรับเป็นแนวควบคุมความประพฤติ เพื่อแยกแยะให้เห็นว่าอะไรควร หรือไปกันได้กับการบรรลุจุดประสงค์ของกลุ่ม เช่น จริยธรรมแพทย์ จริยธรรมครู จริยธรรมทันตแพทย์ เป็นต้น

จากการให้ความหมายของ จริยธรรมที่เกี่ยวกับศาสตร์ต่าง ๆ พอสรุปได้ว่า จริยธรรม คือ หลักการที่มนุษย์ในสังคมควรยึดถือปฏิบัติ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขในสังคมนั้นเอง ทุกสังคมจะมีการกำหนดกฎเกณฑ์สำหรับความประพฤติของสมาชิกสังคม วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี และปทัสถาน ซึ่งเป็นที่ยอมรับ สำหรับความประพฤติของสมาชิกในสังคมนั้นอาจถูกมองว่า มีจริยธรรมหรือไม่มีจริยธรรมก็ได้ เพราะจริยธรรมเป็นเรื่องของจิตใจ จิตวิญญาณ และการปฏิบัติที่เกี่ยวกับอารมณ์ ความปรารถนาทางกาย และทางใจของมนุษย์ นอกจากนี้แล้วจริยธรรมยังอิงกับค่านิยม และความเชื่อที่สำคัญ ๆ ของบุคคลและสังคมด้วย ความเชื่อของบุคคลในสังคมนั้น ๆ จะเป็นสิ่งช่วยกำหนดกรอบจริยธรรมในการประพฤติให้กับสังคมนั้น ๆ ด้วยว่าอะไรคือดี อะไรคือเลว

นอกจากนี้แล้ว จริยธรรมหรือศีลธรรมมักจะเกี่ยวข้องกับหลักคำสอนและหลักปฏิบัติทางศาสนาของสังคมนั้น ๆ ในประเทศไทยคนไทยส่วนมากเป็นพุทธศาสนิกชน จึงมักจะพิจารณาความดี ความชั่ว ที่อิงกับหลักคำสอนทางพุทธศาสนา เช่น คนทำความดีมักจะได้รับคำชมยกย่องให้เป็นเทวดา เป็นพรหม เป็นต้น

จากความหมายของจริยธรรมที่ผู้เขียนได้อธิบายในบทที่หนึ่งแล้วนั้น คำว่าจริยธรรมจึงเป็นคำที่มีความหมายกว้างซึ่งครอบคลุมถึงระเบียบสังคม กฎหมาย กฎของศีลธรรมตามศาสนาและค่านิยมของคนในกลุ่มสังคมเดียวกัน จริยธรรมจึงเป็นค่าง่ายๆ ที่ใช้อธิบายการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม โดยมีสิ่งเกี่ยวข้อง 3 ประการ คือ 1) ตัวของเราเอง 2) ผู้อื่น และ 3) ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองและผู้อื่น ดังจะเห็นได้ว่าความสุขและความทุกข์ทั้งมวลของมนุษย์ ตั้งแต่เกิดจนตายนั้น เป็นสิ่งที่จะได้รับจากลักษณะความสัมพันธ์ที่บุคคลนั้นมีและได้รับจากผู้อื่นนั่นเอง

หลักการของจริยธรรม

จริยธรรมมีหลักการที่สำคัญที่เกี่ยวกับความคิดและการกระทำที่เหมาะสมหรืออธิบายลักษณะพฤติกรรมว่าคนควรประพฤติปฏิบัติตนอย่างไร ซึ่งมีผู้อธิบายหลักการของจริยธรรมไว้ ดังนี้

สุภาพร พิศาลบุตร (2545 : 19-20) ได้แบ่งหลักการจริยธรรมไว้ 3 กลุ่ม ประกอบด้วย

กลุ่มที่ 1 หลักการที่เน้นอิทธิพลของสังคม หลักการนี้ชี้ให้เห็นว่า อิทธิพลของสังคมมีผลต่อการเกิดจริยธรรมของบุคคล เพราะสังคมมีอิทธิพลต่อค่านิยมคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลในหลายรูปแบบ เช่น อิทธิพลของพ่อแม่ โดยเกิดจากการเลี้ยงดู อิทธิพลของครูโดยเกิดจากการสั่งสอนอบรม อิทธิพลของเพื่อนโดยเกิดจากการคบค้าสมาคมและการทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 หลักการเรียนรู้ของบุคคล หลักการนี้อธิบายวิธีการและกระบวนการเรียนรู้ที่บุคคลรับรู้เข้าใจ และยอมรับค่านิยมคุณธรรมจริยธรรมและกฎเกณฑ์ทางสังคมมาเป็นของตนเอง โดยผ่านการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเรียนรู้โดยลงมือกระทำ การเรียนรู้โดยฝึกให้คิดหรือการหยั่งเห็น เป็นต้น

กลุ่มที่ 3 หลักการที่เน้นการพัฒนา หลักการนี้มีลักษณะส่งเสริมจริยธรรมซึ่งเน้นทฤษฎีการพัฒนาจริยธรรมตามช่วงชั้นของวัยแต่ละระดับ โดยมีนักวิชาการสำคัญ เช่น Piaget และ Kohlberg เป็นต้น

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา (2554 : 2) ได้เสนอหลักการจริยธรรมไว้ 3 หลักการ คือ

1. หลักแห่งความประพฤติ คือ การกระทำที่บ่งบอกถึงสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำ
2. หลักที่ว่าด้วยคุณค่า คือ บ่งบอกคุณความดีอันเป็นสิ่งที่ควรประพฤติ ความชั่วอันเป็นสิ่งที่ไม่ควรประพฤติ
3. หลักการค้นหาสิ่งที่มีค่าสูงสุด คือ การแสวงหาจุดหมายปลายทางแห่งชีวิตหรืออุดมคติของชีวิตมนุษย์

เสนีย์ คำสุข (2555 : 16) ได้อธิบายถึง หลักการของจริยธรรม ไว้ ดังนี้

1. การใช้หลักธรรมเป็นกฎเกณฑ์สำคัญในการประพฤติปฏิบัติ เพราะหลักธรรมนั้นบ่งบอกถึงความถูกต้อง ดีงาม ที่แยกให้เห็นความไม่ถูกต้อง หรือความชั่วร้ายต่าง ๆ อย่างชัดเจน ผ่านการวินิจฉัย กลั่นกรอง และใช้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของกลุ่มคนต่อเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน

2. การเรียนรู้และฝึกฝนตนเองของผู้ที่จะเข้าถึงจริยธรรม กล่าวคือ การเข้าถึงหลักธรรมทางศาสนา จำเป็นต้องศึกษาเรียนรู้และนำเอาหลักธรรมเหล่านั้นไปปฏิบัติในชีวิตจริงต่อเนื่องจนกลายเป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

3. หลักการส่งเสริมคุณค่าและความดีงามของคนและสังคม เพราะถือว่าถ้ามีผู้ปฏิบัติดี ประพฤติชอบ ด้วยความถูกต้อง ดีงาม ไม่ก่อความเดือดร้อน หรือส่งผลในด้านลบกับคนอื่นแล้ว สังคมก็จะมี ความสงบเรียบร้อยและความสุขร่วมกัน

4. หลักความเป็นไปและเฉพาะเจาะจงของหลักปฏิบัติ หมายความว่า หลักธรรมทางศาสนาที่นำมาใช้เป็นหลักปฏิบัติหรือเป็นธรรมจรรยาอันมีทั้งระดับที่เป็นทั่วไป ที่คนทุกกลุ่มในสังคม สามารถประพฤติปฏิบัติได้อย่างเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน เช่นการทำความดี (ต่อตนเองและคนอื่น) และการละเว้นความชั่ว (ทั้งต่อตนเองและคนอื่น) เป็นต้น และระดับเฉพาะเจาะจงสำหรับคนแต่ละกลุ่ม เช่น การบัญญัติ “ประมวลจริยธรรม” ของ กลุ่มแพทย์ หนายความ ครู อาจารย์ และข้าราชการ เป็นต้น เพื่อให้เหมาะสมกับการประกอบอาชีพ หรือแบบแผนการทำงานของกลุ่มคนเหล่านี้ให้มากที่สุด เช่น แพทย์ต้องรักษาผู้เจ็บป่วยทุกคนโดยไม่เลือกเพศ ศาสนา ฐานะ เชื้อชาติ เป็นต้น

5. หลักการของการขัดเกลาจิตใจมนุษย์ เพราะหลักธรรมทางศาสนาเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับคน และสังคมด้วยการวางกรอบให้บุคคลได้ฝึกฝนตนเองและมีความอดทน อดกลั้น รู้จักข่มใจตนเองมีความซื่อสัตย์ ซื่อตรงบริสุทธิ์ใจ จริงใจต่อตนเองและบุคคลอื่น อันเป็นพื้นฐานของการก่อเกิดและพัฒนาคุณธรรมในจิตใจ ตั้งแต่ระดับเริ่มต้นสู่ระดับสูงขึ้นไปตามลำดับ ผู้ที่มีพื้นฐานทางด้านจริยธรรมที่ดี จึงมักจะสามารพัฒนาคุณธรรมได้ง่าย และมีระดับสูงขึ้นไปตามลำดับ

Boovee (1993 : 124-126) ได้อธิบายหลักการสำคัญที่เป็นรากฐานของจริยธรรมมี 6 ประการ ดังต่อไปนี้

1. หลักประโยชน์นิยม หลักการนี้คือพฤติกรรมที่เป็นผลให้เกิดความดีสูงสุดในจำนวนมากที่สุด หลักการนี้เน้นผลลัพธ์ ไม่ใช่เจตนา หรือการกระทำ การกระทำหรือการตัดสินใจถูกต้องเสมอหากผลออกมาเป็นประโยชน์ และผิดเสมอหากทำให้เกิดความเสียหาย ตามหลักประโยชน์นิยม การตัดสินใจที่ดีที่สุดคือ การตัดสินใจที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่คนจำนวนมากที่สุด โดยก่อให้เกิดความเสียหายน้อยที่สุด แต่ถึงอย่างไร หลักประโยชน์นิยมมีข้อจำกัดหลายประการ ประการแรก ยากที่จะระบุได้ว่าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือสังคมเกิดจากการกระทำใดแน่ ประการที่สอง การกระทำบางอย่างเกิดผลดีแต่ก็เป็นสิ่งที่ผิด และ ประการที่สาม วิธีนี้อาจทำให้เกิดการกระจายประโยชน์ที่ไม่ยุติธรรม เช่น วิธีที่ให้คนส่วนน้อยเสียสละเพื่อคนส่วนใหญ่ หรือการตัดสินใจที่ได้ประโยชน์ระยะสั้น แต่เสียประโยชน์ระยะยาว

2. หลักเจตจำนงเสรี ขณะที่หลักประโยชน์นิยมเน้นผลลัพธ์ หลักเจตจำนงเสรีเน้นที่เจตนาของคน ที่ตัดสินใจหรือกระทำการผู้ที่ยึดถือหลักการนี้ไม่เห็นด้วยว่าผลลัพธ์เป็นตัวกำหนดจริยธรรม เพราะผลลัพธ์ ขณะที่ตัดสินใจนั้นไม่แน่นอนและเป็นไปได้หลายอย่าง หลักเจตจำนงเสรีจึงเน้นความเป็นสากลของความถูกต้องหรือความผิด นักปรัชญาที่วางรากฐานของหลักเจตจำนงเสรีสมัยใหม่คือ Kant ซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วง ค.ศ. 1724-1804 ซึ่ง Kant เสนอว่า วิธีที่ง่ายที่สุดในการประเมินจริยธรรม คือการถามตัวเองว่าคนจะทำในสิ่งที่คนในโลกเขาทำในสถานการณ์อย่างเดียวกันนั้นหรือไม่ แต่อย่างไรก็ตามปรัชญานี้มีข้อจำกัดเช่นกัน ประการแรก ไม่มีการกำหนดลำดับความสำคัญหรือระดับความมากน้อยของความถูกต้องหรือความผิด จึงไม่มีแนวทางที่แยกชัดเจนว่าสิ่งนั้นขาวหรือดำ ประการที่สอง คนจำนวนมากยืนยันว่าความเป็นสากลของความถูกต้องผิดนั้นมักมีข้อยกเว้น และประการที่สาม ปรัชญานี้อาศัยการตีความตามเหตุการณ์ขณะตัดสินใจมากเกินไป

3. หลักความยุติธรรม หลักการนี้มีข้อพิจารณาว่า จริยธรรมขึ้นอยู่กับมาตรฐานของความเป็นธรรม ความยุติธรรม และการไม่เข้าข้างฝ่ายใด หลักการนี้เน้นว่าความยุติธรรมของสังคมและการให้โอกาสแก่ทุกคน จะทำให้ชีวิตมีความหมายและมีความสุขการนำหลักการนี้ไปใช้มักกระทำโดยการให้คนที่มีโอกาสน้อยที่สุดได้รับประโยชน์บางอย่างก่อน เพื่อให้เขานับถือตัวเอง ซึ่งถือว่าเป็นสาระสำคัญของความร่วมมือทางสังคม อย่างไรก็ตาม หลักการนี้ถูกวิจารณ์ตรงที่มองว่าความร่วมมือทางสังคมเป็นพื้นฐานของการเกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งบางทีก็จริงแต่บางทีก็ไม่จริง ยิ่งกว่านั้น ยังเป็นหลักการที่ลดความสำคัญหรือไม่สนใจการกระทำในระดับปัจเจก

4. หลักว่าด้วยสิทธิ หลักการนี้ถือว่าสิ่งที่มีจริยธรรมมากที่สุด คือ การรักษาสิทธิของคนที่ได้รับผลกระทบ และการตัดสินใจจะถูกเฉพาะกรณีที่ทุกคนเห็นว่าเขามีอิสระที่จะดำเนินชีวิตตามทางของเขา หลักว่าด้วยสิทธิเน้นความเท่าเทียมกันในโอกาสการเลือกและการแลกเปลี่ยนไม่ใช่ความเท่าเทียมกันในการจัดสรรความมั่งคั่งและรายได้เหมือนหลักความยุติธรรมจุดอ่อนของหลักการนี้อยู่ที่การเกิดสิทธิขัดแย้งกัน สิทธิของนายจ้างที่จะทดสอบความซื่อสัตย์ก่อนรับเข้าทำงานอาจขัดแย้งกับสิทธิส่วนตัวของบุคคล จึงทำให้เกิด การถกเถียงต่ออีกว่าสิทธิของใครสำคัญกว่ากัน

5. หลักสัญญาประชาคม หลักการนี้ถือว่าผู้เป็นเจ้าของคุณงามความดี คือส่วนรวม ได้แก่ สังคม ชุมชนหรือองค์กร ส่วนปัจเจกบุคคลนั้นเป็นผู้ตกลงกำหนดค่านิยมและเป้าหมายให้กับส่วนรวม คนจึงต้องทำตามกฎเกณฑ์ร่วมกัน กฎเกณฑ์นี้อยู่สูงกว่าศีลธรรมระดับบุคคลและเป็นตัวกำหนดสัญญาประชาคม เพื่อเป็นแนวทางตัดสินใจ อย่างไรก็ตาม ปัญหาเกิดขึ้นตรงที่คนสังกัดหลายกลุ่ม เช่น ครอบครัว นายจ้าง ชุมชน ท้องถิ่นและประเทศ ความเป็นสมาชิกที่เหลื่อมกันนี้ อาจเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งได้ การนำกฎเกณฑ์ของกลุ่มหนึ่งไปบังคับกับอีกกลุ่มหนึ่งอาจถูกต่อต้าน และหลักการนี้ไม่สนใจความคิดอิสระที่ต่างไปจากกฎเกณฑ์ของสังคม

6. หลักการเห็นอกเห็นใจ หลักการข้อนี้ถือว่าพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของจริยธรรม คือ การเห็นอกเห็นใจกัน เพียงแค่คนเห็นใจกันก็จะเข้าใจเองว่าการตัดสินใจของเรามีผลกระทบต่อคนอื่นอย่างไร ก่อนตัดสินใจจึงต้องรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา โดยเฉพาะคนที่ได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจของเรา การเข้าใจคนอื่นนี้จะทำให้เห็นอกเห็นใจคนอื่น และเป็นพื้นฐานของการตัดสินใจที่มีจริยธรรม วิธีหนึ่งที่จะทำให้เกิดความเห็นอกเห็นใจ คือ การคิดถึงเพื่อน ครอบครัว ญาติมิตร และสมาชิกองค์กรว่ามีปฏิริยาอย่างไร เช่น เขาจะอนุมัติสิ่งที่เราทำหรือตัดสินใจหรือไม่ หรือเขาจะภูมิใจในพฤติกรรมของเราหรือไม่ เป็นต้น

ดังนั้น หลักการของจริยธรรมจึงเป็นหลักการฝึกฝนตนเอง เป็นหลักการขัดเกลาตนเองให้มีจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ มีจิตใจที่เข้มแข็งมีความสามารถ อดทนอดกลั้น รู้จักข่มใจตนเองเมื่อมีสิ่งใดมากระทบกระทั่ง อันเกิดจากพันธกิจที่มีต่อผู้อื่น โดยใช้หลักการที่เกิดจากปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมต่าง ๆ และหลักการที่

เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ความยุติธรรม ความเห็นอกเห็นใจรวมถึงการนำหลักการ ทางศาสนามาเป็นแนวทางในการฝึกฝนตนเองตั้งแต่ระดับต้นจนกระทั่งในระดับที่สูงขึ้นจนถึงระดับที่สูงที่สุดที่เรียกว่าอุดมคติชีวิตของมนุษย์

แหล่งที่มาของจริยธรรม

จริยธรรมมีที่มายาวนาน โดยเกิดขึ้นมาจากการอยู่ร่วมกันในสังคมของคนที่มีความแตกต่างกันทางด้านจิตใจ อารมณ์ และการกระทำ ซึ่งส่งผลทำให้การกระทำเกิดปัญหาในการอยู่ร่วมกัน สังคมเมื่อได้เห็นปัญหาที่ก่อความยุ่งยากต่าง ๆ แล้วจึงได้มีการกำหนดหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขที่เรียกหลักการนั้นว่าจริยธรรม โดยที่มาของจริยธรรมนั้น เนตร์พัฒนา ยาวีราช (2549 : 8-9) และ อนิวช แก้วจำนงค์ (2555 : 11-12) ได้อธิบายถึงแหล่งที่มาหรือบ่อเกิดของ จริยธรรม สรุปได้ ดังนี้

1. ปรัชญา วิชาปรัชญา คือ วิชาที่ว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง สาระของปรัชญาจะกล่าวถึงลักษณะของชีวิตที่พึงปรารถนาควรเป็นอย่างไร ธรรมชาติของมนุษย์ สภาพสังคมที่ดี ความคิดเชิงปรัชญาจะแถลงออกมาเป็นความเชื่ออย่างมีเหตุผล จนคนต้องยอมรับว่าเป็นความคิดที่ได้รับการพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบแล้ว ปรัชญาจะกล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับความดี ความงาม ค่านิยม เพื่อจะได้ยึดเป็นหลักปฏิบัติประจำตัวต่อไป

2. ศาสนา คำสอนของศาสนาในศาสนาต่าง ๆ ตามที่ศาสดาเหล่านั้นได้ปฏิบัติเอง และสั่งสอนให้ผู้อื่นได้ปฏิบัติตาม จนเกิดผลดีงามของการปฏิบัตินั้นเป็นที่ประจักษ์มาแล้ว เช่น หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา หลักคำสอนของศาสนาคริสต์ และข้อปฏิบัติของศาสนาอิสลาม เป็นต้น

3. วรรณคดี หนังสือวรรณคดีเป็นหนังสือที่มีมาตรฐานทั้งด้านเนื้อหาสาระ คุณค่าและวิธีแต่ง จนเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ชาติที่เจริญด้วยวัฒนธรรมย่อมมีวรรณคดีเป็นของตนเอง ในหนังสือวรรณคดีจะมีแนวคิด คำสอนที่เป็นแนวปฏิบัติได้ เช่นสุภาชิตพระร่วง โคลงโลกนิติ สุภาชิตสอนหญิง จึงกล่าวได้ว่าวรรณคดีก็เป็นแหล่งกำเนิดหรือเป็นที่รวบรวมแนวคิดทางจริยธรรมด้วย

4. สังคม สิ่งที่สังคมกำหนดนับถือร่วมปฏิบัติด้วยกัน อันได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งเป็นข้อกำหนดที่ถือปฏิบัติกันในสังคม และยอมรับสืบทอดกันมา

5. การเมืองการปกครอง ในระบอบการเมืองการปกครองได้กำหนดข้อบังคับ ระเบียบกฎหมายของบ้านเมือง จรรยาบรรณต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อบังคับหรือเป็นแนวปฏิบัติ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและเพื่อความยุติธรรมโดยทั่วกัน

นอกจากนี้การเกิดจริยธรรมในมนุษย์แต่ละคนอาจเกิดได้จากลักษณะต่อไปนี้ (อมรา เล็กเริงสินธุ์, 2542 : 13-14)

1. เกิดจากการเลียนแบบ เป็นกระบวนการที่เกิดจากการเรียนรู้ การยอมรับ การเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่ที่แวดล้อมตนอยู่แล้วนำมาปรับเข้ากับตนเอง กระบวนการนี้จัดเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาการของเด็ก ส่วนใหญ่จะเกิดในครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อนและชุมชน

2. การสร้างจริยธรรมในตนเอง โดยตัวเองเป็นผู้กำหนดขึ้น ซึ่งอาจเป็นเรื่องของมโนธรรม เหตุผล หรืออารมณ์ของมนุษย์ นักปรัชญาบางคน เช่น Kant เชื่อว่ามนุษย์มีกฎจริยธรรมที่เกิดขึ้นในตนเอง โดยรู้จักปรับตัวในสภาพธรรมชาติ กับสภาพที่มีจริยธรรมเข้าด้วยกันแล้วเลือกเอาแนวทางที่ดีมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต

3. เกิดจากการเรียนรู้ระบบสังคม จริยธรรม ค่านิยม ที่ได้จากการวิเคราะห์ คุณค่า ความถูกผิดดีชั่ว จนกลายเป็นหลักการกฎเกณฑ์ข้อกำหนด แนวศีลธรรมให้ยึดถือปฏิบัติ

4. การบำเพ็ญประโยชน์และพันธะสัญญาประชาคม เป็นการปฏิบัติตามระเบียบก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชาติ มีความสัมพันธ์เป็นมิตรไมตรี ต่างปฏิบัติตามบทบาท ใช้สิทธิหน้าที่ให้เกิดความสงบสุขและสามัคคี

5. การปฏิบัติตามหลักสากลธรรม หลักมโนธรรมสากลที่ครอบคลุมได้ทั้งโลก เป็นข้อยืนยันคุณค่าความดีของทุกศาสนาว่าล้วนวางแนวทางให้คนหรือศาสนิกชนของตน บำเพ็ญตนอยู่ในคุณงามความดีตามที่ได้สร้างสรรค์หลักธรรมไว้ มีการกล่อมเกลาคิดใจให้ศรัทธาแน่วแน่ในการบำเพ็ญตนให้มีสาระ มุ่งถึงเป้าหมายของความเชื่อสูงสุดที่ยึดมั่น ซึ่งล้วนเป็นสัจดีหรือหนทางที่เที่ยงแท้ หลักจริยธรรมที่ขยายขอบเขตจากจุดเล็กที่สุดคือเฉพาะตนไปถึงสากลโลก

เมื่อกล่าวโดยสรุป การเกิดขึ้นของจริยธรรมเกิดจากปัจจัย 2 ลักษณะ คือ ปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน ลักษณะของปัจจัยภายนอกซึ่งมีลักษณะเป็นศาสตร์ ได้แก่ ปรัชญา คำสอนศาสนา วรรณคดี และในส่วนที่มีลักษณะเป็นศิลป์ เช่น ระบบสังคม การเมืองการปกครอง เป็นต้น ส่วนลักษณะปัจจัยภายในเกิดจากการสร้างจริยธรรมขึ้นในตนเองอาจเกิดจากการเลียนแบบ การหล่อหลอมทางสังคม หรือการปฏิบัติตามหลักสากลธรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับศาสนา

ศาสนาเป็นความเชื่อถือของมนุษย์ในเรื่องปรมาตม์ หรือความจริงอันเป็นที่สุด ซึ่งความจริงสูงสุดของแต่ละศาสนาก็จะมีสาระของตนเอง อย่างไรก็ตามความจริงสูงสุดเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในชีวิตของคนที่จะต้องมีการประพฤติปฏิบัติในสังคม โดยอยู่ภายในกรอบหรือขอบเขตประการหนึ่ง ศาสนาจึงต้องกำหนดศีลธรรม จรรยา จริยธรรม หรือธรรมจริยา เพื่อเป็นแนวทางให้คนลดการเอาเปรียบผู้อื่น ลดการถือเอาถือเรา และเกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เข้ามาแทนที่ ซึ่งยิ่งศาสนิกชนปฏิบัติจริยธรรมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นเพียงใด ก็จะสามารถเข้าถึงศาสนาในขั้นปรมาตม์ได้มากขึ้นเพียงนั้น

จริยธรรมในที่นี้จึงแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ (โกวิท ประวาลพฤษย์ และภณิดา คุสุกุล, 2539 : 61)

1. จริยธรรมหลัก ซึ่งเป็นหลักของการดำรงชีวิตที่ประเสริฐ เป็นหลักที่เป็นสากลสัมพันธ์กับปรมาตม์ธรรม จริยธรรมหลักจึงเป็นความจริงที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ซึ่งเราอาจจะเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าศาสนธรรม

2. จริยธรรมรอง คือหลักของการประพฤติปฏิบัติตามความนิยมของสังคมหนึ่งในช่วงสมัยหนึ่ง ซึ่งไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กับศาสนธรรมในช่วงแรกเสมอไป จริยธรรมรองจึงเป็นสิ่งที่สามารถเพิกถอนเปลี่ยนแปลงได้

ถ้าหากศาสนธรรมและจริยธรรมรองเป็นไปในทางสอดคล้องกัน ศาสนธรรมจะกลายเป็นตัวนำทางค่านิยมของสังคม และสามารถประยุกต์ให้เหมาะสมกับกาลสมัย การที่ศาสนธรรมจะสอดคล้องกับจริยธรรมได้นั้น คำสอนของศาสนาจะต้องยอมไกลเกลียดลงไปหาคุณค่าอื่น ๆ ในสังคมบ้าง โดยควรคงหลักปรมาตม์ธรรมไว้ ศาสนาจึงมีอิทธิพลทางจริยธรรมในสังคม ยิ่งศาสนานั้น ๆ กลายมาเป็นศาสนาประจำชาติด้วยแล้ว ย่อมจะนำเอาจริยธรรมเดิมของศาสนามาผสมผสานกับจริยธรรมรองของดินแดนที่ศาสนานั้นรับรองไว้

ทั้งนี้ ประภาศรี สีหอำไพ (2540 : 25-26) ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับจริยธรรมว่า จริยธรรมมีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องความดี ความงาม ความสุข การกำหนดคุณค่าของคุณธรรมศีลธรรมเพื่อวางแนวทางมาตรฐานความประพฤติ สร้างความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อกันด้วยการปลูกฝังลักษณะนิสัยในตนเองไปจนถึงการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม หลักจริยธรรมจึงเป็นหลักความประพฤติของบุคคลและ

กลุ่มคนที่ปฏิบัติต่อกันอย่างสันติสุข ไม่มีบงกชโทษตามคำตัดสินของศาลในศาสนา ศาสนาทุกศาสนาจะมีแนวจริยธรรมที่กำหนดคุณค่าความงามมีรายละเอียดและวิถีปฏิบัติตามความเชื่อและศรัทธาต่อธรรมในแต่ละศาสนา จริยธรรมกับศาสนาจึงมีความเกี่ยวข้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยคติที่ยึดถือว่า ทุกศาสนาล้วนส่งเสริมให้บุคคลกระทำความดี ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับจริยธรรมมี ดังนี้

1. ศาสนาทุกศาสนามีพื้นฐานจริยธรรมที่บ่งชี้ความดี ความงาม ความถูกต้อง บุญกุศล เป็นแก่นสารของศาสนาที่ศาสนานำมาเป็นหลักคำสอน ศาสนาทำหน้าที่เซรห์สจริยธรรมออกมาเป็นข้อปฏิบัติและเป็นข้อกำหนดพฤติกรรมของคน

2. ศาสนาและจริยธรรมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเปรียบเทียบศาสนาเหมือนคลองสองข้างขนาบเป็นขอบเขตให้สายน้ำไหลไปสู่จุดหมายปลายทาง จริยธรรมเหมือนน้ำ ถ้าลำคลองปราศจากน้ำย่อมเหือดแห้งไร้คุณค่า จริยธรรมจึงเป็นคุณค่าที่ทำให้ศาสนาดำรงสืบทอดมาโดยตลอด ส่วนศาสนาเป็นคลองธรรมกำหนดวิถีทางการดำรงชีวิตที่มีกรอบเป็นขอบเขต รักษาคุณค่าของจริยธรรมให้เป็นแนวเดียวกัน ศาสนาเป็นสื่อในการดำรงและสืบทอดคุณธรรมให้เป็นที่ยอมรับนับถือตลอดมา

3. ศาสนาอาจเสื่อมเพราะขาดการปฏิบัติอย่างจริงจังของศาสนิก หรือถูกทำลายย้ายจากคนภายนอก แต่จริยธรรมเป็นคุณค่าที่ถาวรไม่มีสิ่งใดลบล้างได้ เช่นพระพุทธศาสนาที่สูญหายไปจากประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นแดนพุทธภูมิในช่วงระยะที่ถูกศาสนาอื่นทำลาย เมื่อเหตุการณ์บ้านเมืองสงบลงพระพุทธศาสนาก็มีสาวกประกาศเปิดเผยขึ้นในประเทศอินเดีย เป็นที่ยอมรับนับถือกันมาจนถึงปัจจุบัน

4. ศาสนาและจริยธรรมมีส่วนสร้างสันติสุขขึ้นในโลก ความสัมพันธ์ของศาสนาและจริยธรรมนำไปสู่การปลูกฝังลักษณะนิสัยที่ดีในจิตใจบุคคล ขยายขอบเขตกว้างไปถึงการอำนวยความสะดวกแก่ผู้อื่น มีความรักเมตตากรุณา มีการให้อภัย รู้จักปฏิบัติต่อกันด้วยความเข้าใจและปรารถนาดีต่อกัน

5. ศาสนาและจริยธรรมมีปรัชญาคุณธรรมเป็นแก่นสารเดียวกัน เป็นส่วนประกอบของกันและกัน กล่าวคือ ปรัชญาคุณธรรม เป็นส่วนประกอบของคุณธรรมและจริยธรรม โดยมีศาสนาเป็นความเชื่อสูงสุดที่มีอำนาจ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาร่วมกัน จนเกิดความนิยมนับถือและปฏิบัติตามหลักคำสอน ซึ่งเป็นกฎของสังคมด้วย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า หลักคำสอนของศาสนาได้ช่วยวางพื้นฐานทางจริยธรรมให้เป็นแนวความประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น รวมทั้งยังส่งเสริมแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ในงานที่รับผิดชอบอีกด้วย

ความแตกต่างระหว่างจริยธรรมกับกฎหมาย

จริยธรรมและกฎหมายต่างก็เป็นเครื่องมือที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ทั้งสองอย่างมีความแตกต่างกันแต่ก็มีบทบาทส่งเสริมซึ่งกันและกัน เพราะในสังคมลำพังเพียงกฎหมายอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอในการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม จะต้องอาศัยจริยธรรมเป็นหลักในการเกื้อหนุนอีกทางหนึ่งด้วย ความแตกต่างระหว่างจริยธรรมและกฎหมายมีนักวิชาการได้อธิบายไว้ ดังนี้

สมยศ เชื้อไทย (2538 : 87-88) ได้กล่าวว่า ในสมัยแรกไม่ได้มีการแยกกันระหว่างจริยธรรมกับกฎหมาย อาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องเดียวกัน เช่น ถ้ากระทำผิดก็จะผิดทั้งทางจริยธรรมและกฎหมาย ต่อมาได้มีความคิดแยกจริยธรรมออกจากกฎหมาย แต่ยังมีรากฐานเหมือนกัน กล่าวคือ ความคิดนี้ที่เห็นว่ากฎหมายกับจริยธรรมต่างก็เป็นปรากฏการณ์ในสังคมมนุษย์ที่ถูกผลักดันจากพลังจิตใจที่ใฝ่หาความเป็นธรรมและความงาม โดยทั้งกฎหมายและจริยธรรมต่างก็เป็นปรากฏการณ์ในสังคมมนุษย์ แต่ด้วยการวิวัฒนาการและการคลี่คลายของสังคมทำให้จริยธรรมและกฎหมายมีรูปลักษณ์ที่แตกต่างกัน แต่จะแยกจากกันนั้นทำไม่ได้ ซึ่งใน

สมัยโบราณถือว่าจริยธรรมมีค่าบังคับเหนือกว่ากฎหมายที่มนุษย์บัญญัติขึ้นอีก อาจกล่าวได้ว่าจริยธรรมเป็นกฎหมายธรรมชาติที่อยู่ภายในจิตใจของคนและผูกพันทุกคนให้ต้องปฏิบัติตาม แสดงให้เห็นว่ากฎหมายธรรมชาตินี้ เป็นสิ่งที่อยู่ในใจของคนสามารถรู้ได้เอง

ส่วน เนตร์พัฒนา ยาวีราซ (2549 : 9-10) ได้อธิบายลักษณะสำคัญของจริยธรรมที่แสดงถึงความแตกต่างจากกฎหมาย มีดังนี้

1. กฎหมายเป็นการควบคุมจากภายนอก ควบคุมการกระทำทางร่างกาย และจิตใจที่ล่วงละเมิดผู้อื่นให้ได้รับความเสียหายเดือดร้อน มีบทลงโทษบัญญัติในมาตราต่าง ๆ ส่วนจริยธรรมเป็นสำนึกแห่งความรู้สึกลึกซึ้งชอบชั่วดีเป็นการควบคุมในจิตใจ

2. กฎหมายเป็นการควบคุมจากหน่วยงานของรัฐ การปกครอง ส่วนจริยธรรมเป็นความสมัครใจในการกระทำสิ่งที่ถูกต้อง

3. กฎหมายเป็นข้อบังคับขั้นต่ำของสังคม แต่จริยธรรมเป็นสิ่งที่สูงส่งมีคุณค่าทางจิตใจ

4. จรรยาบรรณเป็นจริยธรรมที่กำหนดไว้ของผู้ประกอบวิชาชีพ เป็นข้อเรียกร้องให้คนในวิชาชีพนั้นได้ปฏิบัติยึดถือในสิ่งที่เหนือกว่าข้อกฎหมายหรือข้อบังคับ เพื่อธำรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรี เพื่อเกียรติยศของผู้ประกอบวิชาชีพนั้นได้อย่างภาคภูมิใจ

5. สังคมไม่ได้ห้ามคนที่กระทำผิดจริยธรรม เช่น ห้ามโกหก ห้ามนินทาว่าร้าย ห้ามพูดจาส่อเสียด แต่มีลักษณะให้เว้นจากการประพฤติดังนี้ แต่กฎหมายเป็นข้อห้ามที่มีผลในทางปฏิบัติ เมื่อบุคคลนั้นกระทำความผิด เช่น ลักขโมย ทำร้ายร่างกาย กระทำการที่ผิดกฎหมาย ความผิดทางอาญา ความผิดทางแพ่ง เป็นต้น

6. กฎหมายยอมให้กระทำบางอย่างได้โดยไม่ผิดสำหรับบางประเทศ แต่อาจผิดจริยธรรมในบางประเทศ เช่น กฎหมายอนุญาตให้ทำแท้ง หรือกฎหมายโฆษณาสุรา บุหรี่ หรือภาพที่สื่อไปในทางเพศอย่างเปิดเผยทางสื่อต่าง ๆ อาจมีข้อห้าม สำหรับประเทศไทย แต่อาจไม่เป็นข้อห้ามในประเทศอื่น ๆ เช่น ประเทศในแถบตะวันตก หรือการอนุญาตให้มีการตั้งบ่อนกาสิโน ในบางประเทศเป็นสิ่งถูกกฎหมาย แต่เป็นสิ่งต้องห้ามในบางประเทศ หรือการจดทะเบียนโสเภณี การเปิดร้านค้าทางเพศ อาจเป็นสิ่งต้องห้ามในประเทศไทย แต่บางประเทศกระทำกันอย่างเปิดเผย เป็นต้น

ทั้งนี้ Sullivan and Radebaugh (1994 : 107) ได้แสดงความแตกต่างระหว่างจริยธรรมกับกฎหมาย ไว้ว่า

1. ในวงการธุรกิจกฎหมายไม่ได้บังคับทุกกิจกรรมในทางธุรกิจ เพราะไม่ได้หมายความว่า อะไรก็ตามที่ผิดจริยธรรมต้องผิดกฎหมาย ความสัมพันธ์ในทางส่วนตัวหลายอย่างอาจไม่ถูกต้องตามจริยธรรมแต่ไม่ผิดกฎหมาย

2. การออกกฎหมายมีกระบวนการที่ยาวและซับซ้อน และเมื่อบังคับเป็นกฎหมายแล้วยังอาจได้รับการทดสอบในศาลว่ากฎหมายนั้นจะใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงใด กฎหมายไม่สามารถแก้ไขข้อขัดแย้งทางจริยธรรมได้ และจะใช้ได้ในกรณีที่กฎหมายระบุไว้เท่านั้นหรือเป็นกรณีที่มีความชัดเจน ประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมายจะแก้ไขข้อขัดแย้งทางจริยธรรมโดยกฎหมายได้เฉพาะประเด็นที่ระบุไว้ในกฎหมายเท่านั้น และเป็นไปไม่ได้ที่จะมีกฎหมายครอบคลุมหมดทุก ๆ เรื่องโดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับจริยธรรมหรือศีลธรรม

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า จริยธรรมมุ่งเน้นการควบคุมพฤติกรรมจากภายใน คือ การสร้างจิตสำนึกว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องควร ส่วนกฎหมายเป็นการควบคุมจากภายนอกคือเน้นการลงโทษ อย่างไรก็ตามในกรณีของจรรยาบรรณแม้จะเป็นการสร้างจิตสำนึก แต่ก็มิบทลงโทษสำหรับผู้ไม่ปฏิบัติตาม นอกจากนี้กฎหมายไม่

สามารถระบุการลงโทษพฤติกรรมทุกอย่างที่ครอบคลุมการกระทำของมนุษย์ได้ทั้งหมด มนุษย์ในสังคมส่วนใหญ่จึงยังคงต้องอาศัยการตัดสินใจด้วยตนเองว่า ควรหรือไม่ควรกระทำต่อคนอื่น ในสภาพสังคมที่สลับซับซ้อนในปัจจุบันมีมากขึ้น ทำให้ในสังคมมีทั้งคนดีและคนไม่ดีปะปนกัน เมื่อเกิดการกระทำที่ไม่ดี ทำให้เกิดปัญหาตามมา ทำให้มีการกำหนดเป็นกฎหมายเพื่อลงโทษและเอาผิดแก่ผู้กระทำผิดเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม ดังนั้นจะเห็นว่า จริยธรรมนั้นเกิดขึ้นก่อน เมื่อจริยธรรมไม่สามารถควบคุมได้ จึงต้องกำหนดเป็นข้อกฎหมายเพื่อใช้ในการควบคุมพฤติกรรมคน

องค์ประกอบของจริยธรรม

การจะนับว่าจริยธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาพฤติกรรมที่พึงงามของบุคคลได้นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบที่สำคัญอันเป็นรากฐานไปสู่การพัฒนาเชิงจริยธรรมซึ่ง กรมวิชาการ (2523 : 5) และ เนตรพัฒนา ยาวีราช (2549 : 11) ได้อธิบายองค์ประกอบของจริยธรรมว่าประกอบด้วย 3 ส่วน สรุปได้ ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านความรู้เหตุผล หมายถึง ความเข้าใจในความถูกต้องคือ รู้ว่าอะไรถูกต้อง สามารถตัดสินใจแยกแยะความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องได้ด้วยความคิด
2. องค์ประกอบทางด้านอารมณ์ความรู้สึกสำนึกผิดชอบชั่วดี ความเชื่อ คือ ความพึงพอใจ ศรัทธา ความเลื่อมใส ความรู้สึกชื่นชมยินดี ความนิยมที่จะรับมาเป็นแนวทางปฏิบัติ
3. องค์ประกอบทางด้านพฤติกรรมที่แสดงออก หมายถึง พฤติกรรมที่บุคคลตัดสินใจได้ว่ากระทำถูกหรือผิดในสถานการณ์แวดล้อมต่าง ๆ

เนื่องจากองค์ประกอบจริยธรรมประกอบด้วย 3 ส่วนดังกล่าวข้างต้น การพัฒนาคนในด้านจริยธรรมจึงต้องพัฒนา 3 ด้านไปด้วยกัน ในการดำเนินชีวิตของคนนั้น องค์ประกอบทั้ง 3 ประการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ พฤติกรรมของคนที่แสดงออกมาทั้ง ทางกาย และทางวาจา นั้น จะมีความสัมพันธ์กันทางจิตใจและสติปัญญา

นอกจากนี้ ชัตติยา วรรณสุต และคณะ (2547 : 19) ได้อธิบายลักษณะขององค์ประกอบของจริยธรรมไว้ ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านความรู้เชิงจริยธรรม คือ ความรู้ที่ได้รับการอบรมสั่งสอนสืบทอดกันมา ในสังคมว่าสิ่งใดควรทำเพื่อให้เป็นที่ยกย่องสรรเสริญ และสิ่งใดไม่ควรทำเพราะเป็นสิ่งไม่ดีไม่เหมาะสม ก่อให้เกิดอันตรายหรือความเดือดร้อนต่อตนเองและผู้อื่น เช่น การพูดความจริงเป็นสิ่งดี การพูดเท็จเป็นสิ่งไม่ดี ไม่ควรทำ เป็นต้น
2. องค์ประกอบด้านเหตุผลทางจริยธรรม ได้แก่ เหตุผลที่ผู้กระทำใช้อธิบายถึงสิ่งที่เขาทำว่ามีอะไรเป็นเหตุจูงใจให้เขาทำสิ่งนั้น ๆ ลงไป เหตุผลของการกระทำที่สอดคล้องเป็นที่ยอมรับของสังคม ย่อมทำให้พฤติกรรมเป็นที่ยอมรับไปด้วย แต่บางครั้งเหตุผลส่วนตัวอาจขัดแย้งต่อความรู้สึกของคนส่วนใหญ่ การใช้เหตุผลจึงขึ้นอยู่กับสภาพการณ์และจังหวะเวลาด้วย เช่น การทำแท้งเพื่อรักษาชีวิตมารดา หรือการทำแท้งกรณีถูกข่มขืน อาจเป็นที่ยอมรับได้ เป็นต้น
3. องค์ประกอบด้านทัศนคติ หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลเกี่ยวกับพฤติกรรมต่าง ๆ ว่าเป็นสิ่งที่สมควรหรือไม่ เห็นด้วยกับพฤติกรรมนั้น ๆ หรือไม่ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคมนั้น ๆ เช่น คนส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อการปราบปรามยาเสพติดโดยวิธีเด็ดขาด เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งเลวร้ายทำลายสังคม แต่บางส่วนอาจไม่เห็นด้วย เพราะคิดว่าควรใช้กระบวนการยุติธรรมในการตัดสินก่อน
4. องค์ประกอบด้านพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ได้แก่ การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมหรือประพฤติในสิ่งที่คนส่วนใหญ่ในสังคมเห็นว่าถูกต้องดีงาม เช่น การทำบุญสุนทาน การทำงานอย่างซื่อสัตย์ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบดังกล่าวข้างต้น เกิดจากตัวบุคคล เกิดจากครอบครัวอันเป็นสถาบันแรกของบุคคล เกิดจากการเลี้ยงดูการได้รับการปลูกฝัง การถ่ายทอดสืบต่อมาเป็นแบบอย่าง ประเพณี วัฒนธรรม และศีลธรรมอันดี มีการฝึกฝนปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอจนเป็นความเคยชินที่ติดงอม ดังนั้นแนวคิดในการพัฒนาจริยธรรมของบุคคลโดยพัฒนาองค์ประกอบจริยธรรมในทุกด้าน โดยเริ่มจากการพัฒนาองค์ประกอบสำคัญอันดับแรก ได้แก่ ปัญญา หรือความรู้ ด้วยเห็นว่าปัญญาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการส่งเสริมให้บุคคลแสดงพฤติกรรมในทางที่ถูกต้องและเป็นตัวควบคุมอารมณ์และความรู้สึกให้เป็นอิสระ เป็นสุขจากแรงกระทบกระทั่งทั้งปวง

เกณฑ์ในการตัดสินจริยธรรม

ธรรมชาติมนุษย์โดยทั่วไปแล้วจะมีลักษณะพฤติกรรมที่แตกต่างกันตามพื้นฐานของแต่ละคน สาเหตุก็เพราะว่ามนุษย์มีความแตกต่างกันทั้งในด้านความรู้ เจตคติ ค่านิยม กระบวนการกล่อมเกลาทางสังคม ส่งผลให้พฤติกรรมมนุษย์ที่แตกต่างกันแม้จะในกรณีเดียวกันก็ตาม การที่มนุษย์จะมีพฤติกรรมใด ๆ ก็ตามมักจะถูกตัดสินในพฤติกรรมนั้น ๆ ว่าถูกหรือ ผิด ดีหรือชั่ว ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญกับการตัดสินจริยธรรม การตัดสินจริยธรรมใด ๆ ว่าสิ่งนี้ผิด สิ่งนี้ถูก สิ่งนี้ควร หรือไม่ควร จะต้องสามารถอธิบายถึงหลักเกณฑ์การตัดสินดังกล่าว สำหรับเกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินจริยธรรมโดยทั่วไปมี ดังนี้

1. เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยใช้หลักจริยศาสตร์

จริยศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับหลักแห่งความประพฤติอันเป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการตัดสินความดีความชั่ว ถูกผิดในพฤติกรรมของมนุษย์และสัตว์โลก หลักแห่งความประพฤติที่เป็นค่านิยมที่พึงประสงค์ของสังคม สำหรับหลักการตัดสินจริยธรรมโดยใช้หลักจริยศาสตร์นั้น ได้มีนักวิชาการสำคัญ ได้แก่ อมรา เล็กเริงสินธุ์ (2542 : 71-72) และ บุญมี แทนแก้ว (2550 : 121-123) ที่ได้อธิบายเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยใช้หลักจริยศาสตร์ผู้เขียนได้สรุปโดยภาพรวมไว้ ดังนี้

1.1 หลักจริยศาสตร์ของ Kant

Kant มีความเห็นว่า ดี ชั่ว ถูกผิด เป็นคุณค่าทางศีลธรรมนั้น จะต้องเป็นสิ่งตายตัว กล่าวคือ ถ้าสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือการกระทำอันใดอันหนึ่งเป็นสิ่งดี มันจะต้องดีเสมอ โดยไม่เลือกเวลาสถานที่ สิ่งแวดล้อมหรือตัวบุคคลแต่อย่างใด เช่น การพูดความจริง ถ้าเรากล่าวว่าการพูดความจริงบางเวลาที่ดี บางเวลาที่ไม่ดี เช่นนี้ เท่ากับเรายอมรับว่าโดยตัวมันแล้ว การพูดความจริงไม่มีค่าเลย ค่าของมันอยู่ที่เวลา ความดีของมันเปลี่ยนไปตามกาลเวลา โดยหลักของ Kant นั้น การพูดความจริงเป็นสิ่งที่ดี และต้องดีตลอดไป ไม่ว่าจะพูดเมื่อไร ที่ไหน กับใคร และสถานการณ์เช่นไร

ความคิดของ Kant การกระทำที่ดีหรือการกระทำที่ถูกคือการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี จุดเด่นที่สุดในแนวคิดของ Kant คือ การสอนให้คนรู้สึกสำนึกในหน้าที่ Kant เห็นว่าการโกงนั้นผิดแน่ๆ แต่ความซื่อสัตย์ก็มีใช้ว่าควรได้รับการสรรเสริญเสมอไป ความซื่อสัตย์ที่เกิดขึ้นจากการหวังผลประโยชน์ไม่มีความดีอะไรทางศีลธรรม แต่ความซื่อสัตย์ที่เกิดจากการสำนึกในหน้าที่เป็นสิ่งประเสริฐ Kant สอนไม่ให้คนยกตัวเองเหนือกฎแห่งศีลธรรม ซึ่งไม่มีข้อยกเว้นสำหรับใคร นอกจากนี้ Kant ยังบอกวามนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีของตัวเอง ดังนั้นการใช้คนเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุจุดหมายบางอย่างนั้นเป็นการกระทำที่ผิดอย่างไม่มีข้อแม้ เพราะทุกคนมีค่าของตัวเองและค่าเท่ากับผู้อื่น

1.2 มโนธรรมโดยสมบูรณ์

มโนธรรม คือ จิตสำนึกที่มนุษย์ทุกคนมีโดยธรรมชาติ มโนธรรม คือ ความรู้สึกที่ระลึกได้รู้เองว่าอะไรเป็นความดี อะไรเป็นความชั่วในฐานะที่เป็นมนุษย์ โดยไม่มีใครแนะนำสั่งสอน ดังนั้นมโนธรรมจึงจัดเป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมมีลักษณะที่ถือว่าเกณฑ์ตัดสิน ความดี-ชั่ว ถูก-ผิด มีความแน่นอนตายตัว

เนื่องจากมนุษย์มีมโนธรรมประจำใจอยู่ทุกคน หรือมีจิตใจสูง รู้ถูก-ผิดได้ด้วยตัวเอง จึงได้นามว่ามนุษย์ คือผู้ที่มีจิตใจสูง รู้เหตุ รู้ผล รู้ชั่ว รู้ดี บางครั้งไม่จำเป็นต้องพิสูจน์หรือคิดหาเหตุผลมาประกอบ เช่น ทำไมมนุษย์เราจึงไม่แต่งงานกับบุคคลในตระกูลเดียวกัน ทำไมบุตรจึงต้องเราเคารพบิดามารดา เป็นต้น ซึ่งเมื่อให้อธิบายด้วยเหตุผลก็อาจจะอธิบายไม่ได้ แต่ที่ปฏิบัติเช่นนั้นเพราะความรู้สึกว่าเป็นความดี ความงาม ความรู้สึกเช่นนี้เองเรียกว่า มโนธรรม เพราะความมีมโนธรรมอยู่ในจิตใจดังกล่าว และเป็นเกณฑ์ตายตัวเพียงเกณฑ์เดียวที่ตัดสินความถูก-ผิด จึงเรียกเกณฑ์นี้ว่า มโนธรรมสมบูรณ์

นักทฤษฎีมโนธรรมสมบูรณ์ถือว่ามนุษย์มีอินทรีย์พิเศษอีกอันหนึ่ง ที่เป็นเครื่องมือมนุษย์ให้รู้จักความดี ตัดสินความดีได้ อินทรีย์นี้ช่วยให้นักคิดตัดสินชี้ขาด ความถูก-ผิด-ดี-ชั่ว ได้บางคนเรียกอินทรีย์พิเศษนี้ว่า “ปัญญา” บางคนเรียกว่า “มโนธรรม” บางคนเรียกว่า “อินทรีย์ทางศีลธรรม” แต่ถึงจะเรียกอย่างไรก็ตามอินทรีย์พิเศษนี้ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของร่างกาย เหมือนประสาททั้ง 5 แต่เป็นส่วนหนึ่งของจิต หรือวิญญาณรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นลักษณะรูปธรรม ต้องอาศัยอินทรีย์คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่เป็นรูปธรรมชี้ขาด ส่วนดี-ชั่ว ถูก-ผิด เป็นนามธรรม จึงต้องอาศัยปัญญา หรือมโนธรรมเป็นเครื่องตัดสิน

1.3 จริยธรรมสมบูรณ์

จริยธรรมสมบูรณ์ หรือเรียกอีกอย่างว่า ลัทธิสมบูรณ์นิยม แนวคิดนี้มีทัศนะว่า คุณค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งสมบูรณ์ในตัวมันเอง ความดีความชั่ว ความถูกความผิด จึงเป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว ถ้าการกระทำสิ่งหนึ่งดี ย่อมดีเสมอไป ไม่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยภายนอก เช่น บุคคลและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ในทางตรงกันข้ามความชั่วก็เช่นเดียวกัน ย่อมสมบูรณ์ในตัวมันเอง ดังนั้น จริยธรรมสมบูรณ์จึงมีความเชื่อว่าเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมที่ถูกต้องที่สุดจึงมีเพียงเกณฑ์เดียวเท่านั้น ทัศนะเช่นนี้ได้รับการสนับสนุนจากปรัชญาจารย์ Socrates ซึ่งเป็นนักปรัชญาที่มีชื่อเสียงมากคนหนึ่งในสมัยกรีกโบราณ

แนวคิดดังกล่าวนี้ได้มีการวิเคราะห์กันว่ามีสอดคล้องกับหลักจริยศาสตร์ของ Kant คือเห็นว่าศีลธรรมเป็นสิ่งที่อยู่จริงอย่างแน่นอนตายตัว ความดี-ความชั่วไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์กำหนดขึ้นเองตามประโยชน์สุขและผลที่เกิดขึ้น กฎศีลธรรมในทัศนะของ Kant จึงมีกฎเกณฑ์ตายตัวและเป็นสิ่งมีค่าในตัวมันเอง ความถูกผิดของการกระทำ พิจารณาจากหลักการหรือเจตนาที่กระทำไม่ใช่ผลจากการกระทำ ถ้าการกระทำนั้นเกิดจากเจตนาดี ก็ถือว่าเป็นการกระทำดี เช่นการกระทำที่เกิดจากการสำนึกในหน้าที่เพื่อนหน้าที่โดยไม่หวังผลประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น

1.4 สัมพัทธนิยม

สัมพัทธนิยมเชื่อว่าค่าทางจริยธรรมเป็นอัตวิสัย ความดีความชั่วไม่ได้มีคุณค่าที่ติดอยู่ในตัวมันเองและไม่เป็นอิสระ แต่ขึ้นอยู่กับปัจจัยและเงื่อนไขภายนอกอื่น ๆ คุณค่าทางจริยธรรมหรือความดี ความชั่ว ความถูกความผิดเป็นสิ่งสัมพัทธ์คือผันแปรไปตามสภาพกาลเวลา ดังนั้นการกระทำอย่างหนึ่ง เช่น การพูดโกหก จะถูก ผิด ดี ชั่วอย่างไรก็ยังไม่สามารถตัดสินได้ จนกว่าจะทราบว่า ใครโกหกใคร โกหกทำไม โกหกแล้วเป็นอย่างไร เช่นแพทย์โกหกคนไข้เพื่อหวังผลดีในการรักษา การโกหกเช่นนี้ถือว่าไม่ผิด เป็นต้น

ฝ่ายสัมพัทธนิยมยังได้แบ่งการตัดสินจริยธรรมออกเป็น 2 ฝ่าย คือ

1.4.1 มาตรฐานในการตัดสินปัญหาทางจริยธรรม จะต้องขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล Hobbes กล่าวว่า สิ่งที่ดีคือสิ่งที่บุคคลต้องการ ส่วนสิ่งที่ชั่ว คือสิ่งที่บุคคลไม่ต้องการนั่นเอง ฉะนั้น ทศณะอย่างนี้จึงสรุปได้ว่า สิ่งที่ดีคือสิ่งที่ตนเองชอบ

1.4.2 มาตรฐานในการตัดสินปัญหาทางจริยธรรม จะต้องขึ้นอยู่กับจารีตประเพณีของแต่ละสังคม ในฐานะความดี ความชั่ว ความถูกต้อง ความผิด ไม่แน่นอนตายตัว ควรอาศัยจารีตประเพณีในแต่ละสังคมเป็นเกณฑ์ในการตัดสินจริยธรรม เพราะว่า

1) หลักความจริงมีอยู่ว่า ค่านิยม และขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมเกิดจากสภาพแวดล้อมที่เจริญเติบโตขึ้นมา จึงสามารถปลูกฝังหลักความเชื่อให้บุคคลในสังคมเดียวกันมีค่านิยมคล้ายคลึงกัน ถ้าใครประพฤติผิดจากขนบธรรมเนียม ประเพณีของสังคมนั้น ๆ ย่อมถือว่าเลว ชั่ว แต่ถ้าประพฤติตามย่อมถือว่าดีและถูกต้อง

2) สังคมส่วนใหญ่จะเชื่อว่าสุขและทุกข์ย่อมมีจริง ครรลองในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุข จะต้องปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่คนรุ่นก่อนเคยปฏิบัติสืบทอดกันมา และประโยชน์สุขที่สังคมต้องการย่อมเกิดขึ้นได้ เราจึงควรทำตามขนบธรรมเนียมประเพณีดังกล่าว

3) เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง จึงไม่ควรใช้หลักศีลธรรมหรือขนบธรรมเนียมประเพณีหนึ่งไปตัดสินจริยธรรมของอีกสังคมหนึ่ง เพราะขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละสังคมนั้นมีความแตกต่างกัน

จึงอาจกล่าวได้ว่า มาตรฐานในการตัดสินปัญหาทางจริยธรรมของฝ่ายสัมพัทธ์นิยมจัดเป็นอัตนัยนิยม เพราะขึ้นอยู่กับมนุษย์เป็นผู้กำหนดขึ้นเองด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน จึงไม่คอยแน่นอนไม่ตายตัว เมื่อตนเห็นว่าดีเป็นที่พอใจของตนเองแล้ว จึงชักชวนให้ผู้อื่นเชื่อตาม ให้เห็นชอบด้วย ฉะนั้นบางระบบจึงมีคนเชื่อถือมาก บางระบบก็มีคนเชื่อถือน้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้สอนหรือเจ้าของระบบนั้น ๆ

2. เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในทัศนะสังคมวิทยา

ในทัศนะทางสังคมวิทยา เห็นว่าคุณค่าทางจริยธรรมจะมีคุณค่าอย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อสังคมมนุษย์ได้นำไปใช้จริง ดังนั้น การตัดสินทางจริยธรรม จึงต้องคำนึงถึงหลักปทัสถานหรือบรรทัดฐาน ทางสังคม ซึ่งสุพัตรา สุภาพ และสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534:10) ได้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

2.1 วิธีประชา

เป็นความประพฤติที่เหมาะสมงดงาม ปฏิบัติกันมานานจนเกิดความเคยชิน เช่น ขนบประเพณี แบบแผน กิริยามารยาท การมีสัมมาคารวะ การรู้จักที่ต่ำที่สูง การอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นมาตรฐานของแต่ละคน และไม่มีผลบังคับเคร่งครัดนัก ถ้าใครไม่ประพฤติตาม เช่น ไม่มีสัมมาคารวะ ไม่อ่อนน้อมถ่อมตน ไม่แต่งตัวตามธรรมเนียมประเพณี เช่น ไปงานศพไม่แต่งกายด้วยชุดสีดำ หรือชายที่แต่งงานก่อนอุปสมบท สังคมก็จะซุบซิบนินทา ตำหนิติเตียน หรือไม่คบหาสมาคมด้วย ทำให้ผู้นั้นเกิดความไม่สบายใจ วิธีประชาเป็นเรื่องของความเหมาะสมไม่เหมาะสม ในการแสดงพฤติกรรมทางสังคม

2.2 จารีตประเพณีหรือกฎของศีลธรรม

เป็นบรรทัดฐานทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับข้อห้ามทางสังคมที่มีความสำคัญกับการดำรงอยู่ของสังคม หรือเพื่อสวัสดิภาพของคนส่วนใหญ่ จารีตเป็นข้อบังคับที่มีผลสะท้อนรุนแรงหากไม่กระทำตาม เช่น ห้ามไม่ให้ลูกเนรคุณต่อพ่อแม่ ห้ามแพทย์เปิดเผยความลับของคนไข้ จารีตจึงเป็นเรื่องที่ฝังอยู่ในจิตใต้สำนึก ของบุคคล จารีตจะกำหนดสิ่งถูกหรือผิด บุญหรือบาปโดยไม่ต้องบอกเหตุผล

2.3 กฎหมาย

เป็นบทบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร และมีหน่วยงานบังคับเป็นแนวประพฤติปฏิบัติที่กำหนดโดยรัฐ มีการลงโทษอย่างมีระเบียบแบบแผน ถ้าหากไม่ปฏิบัติตามกฎหมายที่เขียนไว้ บางครั้งก็นำเอาจารีตไปใช้ในกฎหมายก็มี ถ้ามีการตัดสินตามกระบวนการกฎหมายแล้วถือว่าถูกต้องชัดเจน เป็นแบบแผนได้ เป็นเกณฑ์การตัดสินพฤติกรรมทางจริยธรรมได้ถูกต้อง เพราะกฎหมายมีไว้เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม โดยยึดถือประโยชน์ของสังคมมาก่อนผลประโยชน์ของแต่ละบุคคล

3. เกณฑ์การตัดสินจริยธรรมในทัศนะทางพุทธศาสนา

เนื่องจากจริยธรรมที่คนไทยนำมาประยุกต์ใช้ส่วนใหญ่เป็นจริยธรรมที่ปรากฏในคำสอนของพระพุทธศาสนา และคนไทยส่วนใหญ่ก็นับถือพระพุทธศาสนามาเป็นเวลาช้านาน จึงอาจนับได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในเชิงพฤตินัยอีกด้วย และมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตหรือการอยู่ร่วมกันในสังคม ดังนั้นเกณฑ์การตัดสินจริยธรรมในสังคมไทย ควรใช้เกณฑ์ตัดสินตามหลักการทางพระพุทธศาสนาด้วย

เกณฑ์การตัดสินจริยธรรมที่ประมวลไว้ในหนังสือพุทธธรรม โดย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2541 : 179-180) อธิบายโดยสรุปมี 2 หลักเกณฑ์ ดังนี้

3.1 เกณฑ์หลัก

3.1.1 ตัดสินด้วยความเป็นกุศล หรืออกุศล โดย

- 1) พิจารณามูลเหตุว่า เป็นเจตนาที่เกิดจากกุศล หรือ อโลภะ โทสะ โมหะ หรือเกิดจากอกุศล หรือ โลภะ โทสะ โมหะ
- 2) พิจารณาตามสภาวะว่า เป็นสภาพที่ก่อกุศลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่ ทำให้จิตสบาย ไร้โรคปลอดโปร่ง ผ่องใส สมบูรณ์หรือไม่จะส่งเสริมหรือบั่นทอนคุณภาพและสมรรถภาพของจิตหรือจะช่วยให้กุศลธรรม (สภาพที่ก่อกุศล) ทั้งหลายเจริญงอกงาม อกุศลกรรมลดน้อยลง หรือทำให้กุศลกรรมทั้งหลายลดน้อยลง อกุศลกรรมทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นตลอดจนมีผลต่อบุคลิกภาพอย่างไร

3.2 เกณฑ์ร่วม

3.2.1 ใช้มนโธธรรมคือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองพิจารณาว่าการกระทำนั้นเองดีเทียบตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนหรือไม่

3.2.2 พิจารณาความยอมรับของวิญญูชน นักปราชญ์ หรือบัณฑิตชนว่าเป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับหรือไม่ ขึ้นชมสรรเสริญ หรือตำหนิติเตียน

3.2.3 พิจารณาลักษณะและผลของการกระทำต่อตนเองต่อผู้อื่น

1) เป็นการเบียดเบียนตนเอง และเบียดเบียนผู้อื่น กระทำตนเองหรือผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนหรือไม่

2) เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์แก่ตนเองและผู้อื่น

นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2541 : 179-180) ยังได้สรุปหลักเกณฑ์ตัดสินความดีความชั่วหรือกรรมดีกรรมชั่วตามแนวกรรมนิยามล้วน ๆ โดยหลักกรรมนิยามที่มีความสัมพันธ์กับสังคมนิยม ทั้งโดยสภาพอย่างมีคุณค่าซึ่งเป็นคุณค่าโดยสภาวะบ้าง โดยเป็นคุณค่าตามที่กำหนดให้บ้างไว้อีกสำนวนหนึ่งว่า

- 1) ว่าด้วยคุณโทษต่อชีวิต จิตใจ และบุคลิกภาพ คือเป็นสภาวะที่ก่อกุศลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่ เอื้อต่อคุณภาพชีวิตหรือไม่ ส่งเสริมหรือบั่นทอนคุณภาพและสมรรถภาพทางจิต ทำให้กุศลธรรมหรืออกุศลธรรมทั้งหลายอื่นลดลงหรือเจริญขึ้น ช่วยสร้างเสริมบุคลิกภาพที่ดีงามหรือไม่

2) ว่าด้วยคุณโทษต่อบุคคล คือเป็นการเบียดเบียนตนหรือไม่ โดยทำตนให้เดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยความสะดวกให้แก่จริงแก่ตน

3) ว่าด้วยคุณโทษต่อสังคม คือ เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นหรือไม่ กระทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยความสะดวกแก่ผู้อื่น และแก่ส่วนรวม

4) ว่าด้วยมโนธรรมหรือโดยสามัญสำนึกอันมีตามธรรมชาติของความเป็นมนุษย์คือพิจารณาเห็นด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองว่าการกระทำนั้นเมื่อทำแล้ว ตนเองดีเทียบหรือกล่าวโทษตนเองได้หรือไม่

5) ว่าโดยมาตรฐานทางสังคม คือ บัญญัติทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีและสถาบันต่างๆ ทางสังคม เช่น กฎหมาย เป็นต้น โดยขึ้นอยู่กับการใคร่ครวญตรวจสอบกลั่นกรองของวิญญูชนทั้งหลายตามกาลสมัยที่จะไม่ให้เกิดกันไปโดยมงายหรือผิดพลาดคลาดเคลื่อน ตลอดจนการใคร่ครวญแล้วยอมรับหรือไม่ของวิญญูชนเหล่านั้นในแต่ละกรณี

ท่านผู้รู้ทางพระพุทธศาสนา ที่ได้สรุปหลักเกณฑ์การตัดสินจริยธรรมของพระพุทธศาสนาว่าการตัดสินความดีความชั่วในพระไตรปิฎกโดยรวบรวมยอนั้นว่าพระพุทธองค์ตรัสวิธีการวินิจฉัยว่าอะไรคือ ความดีความชั่ว เราสามารถจำแนกออกเป็น 2 ประการ คือ 1) การวินิจฉัยโดยพิจารณาสาเหตุของการกระทำโดยการสืบค้นแหล่งที่มา และ 2) การวินิจฉัยโดยพิจารณาผลลัพธ์ที่ปรากฏออกมาของการกระทำซึ่ง พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต) (2533 : 28) อธิบายไว้ ดังนี้

1) วินิจฉัยโดยพิจารณาสาเหตุที่มาแห่งการกระทำ

ประการแรก หมายถึงวิธีการตัดสินจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์อยู่ที่การพิจารณาด้วยสติปัญญาเพื่อจะสืบสาวค้นคว้าถึงเบื้องหลังของการกระทำคือกรรมว่ามีสาเหตุมาจากอะไร พระพุทธศาสนาสอนถึงเหตุแห่งการกระทำความชั่วว่ามาจากความโลภ ความโกรธและความหลงเป็นสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้เกิดการทำความชั่ว ที่เรียกว่าอกุศลมูล ซึ่งแปลว่า สาเหตุแห่งความชั่วร้ายส่วนสาเหตุแห่งความดีเรียกว่ากุศลมูล ประกอบด้วย ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง

จากหลักกุศลมูลและอกุศลมูล ย่อมอธิบายวิธีการวินิจฉัยเกณฑ์การตัดสินจริยธรรมในพระพุทธศาสนา ได้ว่า มีเกณฑ์มาตรฐานในการตัดสิน โดยพิจารณาดูแหล่งที่มาของการกระทำเป็นอันดับแรก เพราะในทัศนะของพุทธศาสนาถือว่าความดีหรือความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลงนั้นมีค่าความดีอยู่ในตัวเองเชิงปริวิสัย ส่วนความชั่ว คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลงมีค่าอยู่ในตัวเองเหมือนกัน การที่จะตัดสินว่าอะไรคือความดี ความชั่วนั้น แนวคิดของพุทธจริยศาสตร์ถือเอาแหล่งที่มาของความดีและความชั้วดังกล่าวมาเป็นมาตรการทางจริยะ หรือเป็นเกณฑ์มาตรฐานตายตัวในการตัดสินความดีความชั่ว ให้ตรงและสอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในธรรมชาติในสังคมมนุษย์ตามหลักจิตนิยมและกรรมนิยม โดยมีการกำหนดที่แน่นอนตายตัวและมีความเป็นกฎเกณฑ์อยู่อย่างเป็นระเบียบสม่ำเสมอ ฉะนั้น ในทัศนะของพุทธศาสนาจึงเชื่อว่ากุศลมูลและอกุศลมูลเป็นแหล่งที่มาของการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์และใช้แหล่งที่มาเหล่านี้เป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมได้เป็นอย่างดี

จากความหมายของกุศลคือความดี และอกุศลกรรมคือความชั้วดังกล่าวนี้ ทำให้เราได้ทราบถึงค่าทางจริยธรรมและเกณฑ์การตัดสิน นจริยธรรมประการแรก คือ การตัดสินโดยดูแหล่งที่มาของการกระทำ ถ้าเป็นความดีจะต้องเกิดมาจากรากเหง้าของกุศลหรือต้นตอของความดี ถ้าเป็นความชั้วย่อมต้องเกิดมาจากรากเหง้าของอกุศลหรือต้นตอของความชั้ว

2) วินิจฉัยโดยการพิจารณาผลลัพธ์ที่ปรากฏออกมาของการกระทำ

การตัดสินประการที่สองนี้หมายถึงวิธีการวินิจฉัยตัดสินจริยธรรมโดยการพิจารณาผลที่ปรากฏเกิดขึ้นจากการกระทำดังพุทธพจน์ที่ปรากฏใน สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 : 68) ว่า

“บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมเดือดร้อนภายหลังมีหน้าชุ่มด้วย
น้ำตา ร้องไห้อยู่ เสวยผลแห่งกรรมใดกรรมนั้นที่เขาทำแล้วไม่ดีเลย บุคคล
ทำกรรมใดแล้วไม่เดือดร้อนในภายหลัง มีจิตอิมเอบอิมใจดีเสวยผลแห่ง
กรรมใด กรรมนั้นที่เขาทำแล้วเป็นการดี”

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงเกณฑ์การตัดสินจริยธรรมโดยสามารถวินิจฉัยดูผลของการกระทำดีชั่ว ผลของการกระทำดังกล่าวได้บ่งชี้ว่าการกระทำกรรมชั่วจะต้องมีโทษคือความเดือดร้อนภายหลัง เพราะว่าเป็นผลแห่งกรรมชั่วนั้น แต่ในทางตรงกันข้ามถ้ามนุษย์ทำกรรมดี ผลแห่งกรรมดีที่ทำนั้นย่อมจะต้องมีผลดีติดตามมา จิตใจของเขาจะได้รับความสุขสบายโดยไม่มี ความเดือดร้อนภายหลังและไม่มีโทษ

4. เกณฑ์อื่น ๆ ที่ใช้ในการตัดสินพฤติกรรมเชิงจริยธรรม

นอกจากเกณฑ์ดังกล่าวมาที่ได้อธิบายถึงหลักการตัดสินพฤติกรรมเชิงจริยธรรมแล้ว ยังมีเกณฑ์อื่น ๆ ที่มีผู้เสนอไว้ ดังนี้

วิทย์ วิศทเวทย์ (2526 : 121-122) ที่ได้สรุปเกณฑ์ในการตัดสินพฤติกรรมทางจริยธรรมของมนุษย์ ดังนี้

1) ใช้มนุษย์เป็นผู้ตัดสินทัศนคตินี้ถือว่ามนุษย์เป็นผู้วัดทุกสิ่ง คนแต่ละคนเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่ง ความดี ความชั่วขึ้นอยู่กับความรู้สึกแต่ละคน

2) ใช้สังคม จารีตประเพณี ศาสนาเป็นเกณฑ์ตัดสิน ทัศนคตินี้ถือเอาความเห็นสังคม จารีตประเพณีของสังคมหรือศาสนาเป็นเกณฑ์ตัดสิน เพราะสังคมแต่ละสังคม ย่อมมีวัฒนธรรมแตกต่างกันตามความเห็นของสังคม จึงไม่ควรนำเกณฑ์ของสังคมหนึ่งไปตัดสินการกระทำของคนที่อยู่อีกสังคมหนึ่ง

3) ใช้มโนธรรมเป็นเกณฑ์ตัดสิน มโนธรรม คือ สำนึกในความดีความชั่วหรือปัญญา หรืออินทรีย์ทางศีลธรรม ซึ่งมนุษย์มีติดตัวมาตั้งแต่เกิด ในฐานะที่มนุษย์ยังเห็นความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด ได้โดยตรง จึงใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินความถูก-ผิด ดี-ชั่วได้

4) ใช้ประโยชน์สุขเป็นเกณฑ์ตัดสิน ทัศนคตินี้ถือว่า การกระทำอันใดอันหนึ่ง ไม่ดีหรือชั่วในตัวเอง แต่ขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงว่า มันก่อให้เกิดประโยชน์ได้แค่ไหน สำหรับลัทธินี้ สิ่งที่เป็นประโยชน์คือสิ่งที่ก่อให้เกิดความสุข หรือให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ลัทธินี้เรียกว่า “ลัทธิประโยชน์นิยม” และเป็น “สุขนิยม” คือ การกระทำที่ถูกจัดเป็นการกระทำ ที่ก่อให้เกิดความสุขมากที่สุดของมนุษย์ หลักการในการตัดสินการกระทำยึดหลักมสุขคือการกระทำที่ถูก คือการกระทำที่ก่อให้เกิดความสุขมากที่สุดกับคนจำนวนมากที่สุด

5) ใช้เจตนาหรือหลักการเป็นเกณฑ์ตัดสิน ทัศนคตินี้ถือว่า ความดี-ความชั่ว ผิด-ถูก ซึ่งเป็นค่าทางศีลธรรมเป็นสิ่งตายตัว ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งใด ถ้าสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือการกระทำใดการกระทำหนึ่งเป็นสิ่งดี มันจะต้องดีเสมอ เช่นการพูดความจริง เป็นสิ่งดี ไม่ว่าใครจะพูด พูดที่ใดเวลาใด จะก่อให้เกิดผลอย่างไร มันก็ยังเป็นความดีอยู่เสมอ เพราะความดีมีอยู่ที่ตัวการกระทำ การกระทำที่ถูก คือการกระทำตามเจตนาดี เป็นเจตนาที่กระทำตามหน้าที่ของมนุษย์ซึ่งทุกคนยอมรับและปฏิบัติได้เป็นกฎทางศีลธรรม ที่เป็นกฎสากลใช้กับทุก ๆ คนได้ในทุกสังคม โดยไม่คำนึงถึงความรู้สึก อารมณ์ หรือผลประโยชน์อย่างใดที่จะเกิดตามมา

นอกจากนี้ยังมีเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามแนวทางของ Socrates ที่ปรากฏในบทสนทนาชื่อ Crito ซึ่ง ซซซซัย คุ่มทวิพร (2540 : 18-19) ได้สรุปไว้ ดังนี้

1) อย่าใช้อารมณ์ในการตัดสินใจ แต่เราต้องสำรวจและวิเคราะห์ จากนั้นจึงเลือกใช้ข้อมูลที่ถูกต้องในทุกขั้นตอน เราต้องมีความคิดที่ชัดเจนและใช้เหตุผลอย่างดีที่สุด

2) อย่าเชื่อมตีมหาชน ทั้งนี้เพราะคนส่วนใหญ่มักใช้อารมณ์และความรู้สึกในการตัดสินใจต่าง ๆ ดังนั้นจึงมีโอกาสผิดพลาดมาก นั่นคือเราต้องคิดหาคำตอบที่ถูกต้องด้วยตัวเราเอง

3) ต้องแยกพิจารณาให้ได้ว่า สิ่งใดถูกและสิ่งใดผิด การพิจารณาปัญหาในลักษณะนี้ จะตรงกันข้ามกับการพิจารณาว่าถ้าทำสิ่งที่ถูกต้องแล้วจะเกิดอะไรขึ้นกับเรา หรือถ้าทำแล้วมหาชนจะคิดกับตัวเราอย่างไร หรือถ้าทำแล้วเราจะรู้สึกอย่างไร

จะเห็นได้ว่า เกณฑ์การตัดสินพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของ วิทย์ วิศเวทย์ จะใช้หลักเกณฑ์ที่สรุปได้จากหลักการทางจริยศาสตร์มาใช้เป็นเครื่องมือในการตัดสิน ส่วน Socrates จะใช้ดุลยพินิจในการตัดสิน ซึ่งมีหลักการที่ว่า การตัดสินพฤติกรรมเชิงจริยธรรมในกรณีใด ๆ จะต้องปราศจากอารมณ์ความรู้สึกและเสียงส่วนใหญ่ แต่ให้ใช้ดุลยพินิจแยกแยะถูกผิดด้วยสติปัญญาที่ถูกต้อง

ดังนั้น เกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินพฤติกรรมเชิงจริยธรรมในข้อนี้จึงประกอบด้วยลักษณะสามประเภทด้วยกัน คือ ประเภทแรก ใช้เกณฑ์ในการตัดสินโดยใช้หลักจริยศาสตร์ มีลักษณะอธิบายได้ว่าความดีเป็นสิ่งตายตัว มีความสมบูรณ์อยู่ในตัวเองซึ่งแนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลจาก Socrates และ Kant นอกจากนี้ยังตัดสินโดยใช้หลักมโนธรรมหรือจิตสำนึกประจำใจของแต่ละคน ประเภทที่สอง ใช้เกณฑ์จากหลักสังคมวิทยาซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับจารีตประเพณีวิถีประชา รวมทั้งกฎหมายและระเบียบของสังคม ประเภทที่สาม ใช้เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมจากหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยมีหลักการที่เกี่ยวกับสิ่งที่เป็นความดีเรียกว่ากุศล ความไม่ดีเรียกว่าอกุศล เจตนาแห่งการกระทำและผลแห่งการกระทำมาเป็นเครื่องมือในการตัดสินจริยธรรม

ทฤษฎีการปลูกฝังและการพัฒนาจริยธรรม

การปลูกฝังจริยธรรมเป็นไปเพื่อก่อให้เกิดคุณลักษณะที่สำคัญ คือ การพัฒนาความคิด หรือเหตุผลเชิงจริยธรรม ความนิยมต่อจริยธรรม และพฤติกรรมเชิงจริยธรรมซึ่งบุคคลควรจะได้รับการศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมอย่างถูกต้อง ด้วยเหตุผลที่ถูกต้องและด้วยความรู้สึกนิยมยินดีต่อพฤติกรรมนั้น ๆ การปลูกฝังจริยธรรมจึงต้องอาศัยอิทธิพลของสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญจึงจะก่อให้เกิดการปลูกฝังและการพัฒนาจริยธรรมที่พึงประสงค์ได้ โดยเริ่มตั้งแต่วัยเด็กเป็นต้นไป การปลูกฝังและพัฒนาจริยธรรมมีลักษณะทฤษฎีที่สำคัญ แบ่งเป็น 4 ทฤษฎีประกอบด้วย ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ทฤษฎีการพัฒนาสติปัญญาและจริยธรรม และทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

1. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์

พระราชาธรรมณี (ป.อ. ปยุตโต) (2518 : 71) ได้อธิบายว่า ทฤษฎีนี้มุ่งอธิบายและศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์มีสาระสำคัญ คือ จริยธรรมกับมโนธรรม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์อยู่ในสังคมกลุ่มใด ก็จะได้รับรู้ความผิดชอบชั่วดีจากสิ่งแวดล้อมในสังคมนั้น จนมีลักษณะพิเศษของแต่ละสังคมที่เรียกว่า เอกลักษณ์ เป็นกฎเกณฑ์ให้ประพฤติปฏิบัติตามข้อกำหนดโดยอัตโนมัติ คนที่ทำชั่วแล้วรู้สึกเกิดหิริโอตตปละอายใจตนเอง ถือว่าได้รับการลงโทษด้วยตนเอง เมื่อสำนึกแล้วพึงละเว้นไม่ปฏิบัติอีกโดยไม่ต้องมีสิ่งควบคุมจากภายนอก เป็นการสร้างมโนธรรมขึ้นมาโดยไม่จำเป็นต้องสนใจองค์ประกอบลำดับขั้นพัฒนาการทางจริยธรรม

ในลักษณะทฤษฎีเช่นนี้ บทบาทในการปลูกฝังและพัฒนาจิตใจ คือเพื่อเสริมสร้างคนที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพตามที่ระบบเศรษฐกิจและสังคมต้องการ ปัจจัยสำคัญที่สุดคือเพื่อฝึกฝนการนำสติปัญญาไปใช้เป็นประโยชน์แก่กล้ามากยิ่งขึ้น พยายามหาจุดมุ่งหมายให้แก่ชีวิต คือความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด คือการมี

อิสรภาพ มีความสามารถที่จะปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและรู้จักเกี่ยวข้องกับผู้อื่นในระดับต่าง ๆ

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม

ประกาศรี สี่ห้าไฟ (2540 : 29-30) ได้อธิบายการปลูกฝังจริยธรรมว่าเป็นกระบวนการสังคม ประกิต โดยการซึมซาบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ จากสังคมที่เติบโตมา รับเอาหลักการเรียนรู้เชื่อมโยงกับหลักการเสริมแรง การทดแทนสิ่งเร้า รับแนวคิดของทฤษฎีจิตวิเคราะห์เป็นรูปแบบ โดยยึดถือว่าการเรียนรู้ คือการสังเกตเลียนแบบจากผู้ใกล้ชิดเพื่อแรงจูงใจคือ เป็นที่รักเป็นที่ยอมรับในกลุ่มพวกเดียวกับกลุ่มต้นแบบเพื่อเป็นพวกเดียวกัน

ในลักษณะเช่นนี้ สถาบันหรือกลุ่มสังคมมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ โรงเรียนจะได้รับความคาดหวังจากสังคมอย่างมาก ในการเป็นสถาบันที่ปลูกฝังรูปแบบและเสริมสร้างการเลียนแบบจากตัวอย่างในสังคมให้แก่นักเรียน พึงระมัดระวังในการสอน เพราะถ้าขาดความสามารถในการอธิบายเหตุผลให้เด็กเลียนแบบ ใช้อารมณ์และวางอำนาจแทน จะทำให้เด็กเป็นศัตรูกับผู้ควบคุม พฤติกรรมทุกระดับ ตั้งแต่บิดามารดา ครู ไปจนถึงตำรวจพึงอบรมให้เด็กรู้จักรับผิดชอบชีวิต รู้สึกอายที่ทำให้ชั่ว ให้ความคิดเหตุผล และความสม่ำเสมอในการลงโทษและการให้รางวัลเด็ก ดังนั้นสถาบันการศึกษาต้องจัดและพัฒนาสภาพแวดล้อมในโรงเรียนให้เอื้ออำนวยต่อการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรม

3. ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาและจริยธรรม

ทฤษฎีนี้มุ่งเน้นในลักษณะทางเขาวัวปัญญาและบุคลิกบางประการ ได้แก่ ความคิด เหตุผล การมองการณ์ไกล และความสามารถในการบังคับตนเอง เป็นต้น เป็นการการสร้างทฤษฎีจริยธรรมและมุ่งทดสอบพัฒนาการใช้เหตุผลทางจริยธรรม ซึ่งได้พัฒนาขึ้นมาจากผลของการศึกษาวิจัยของ Piaget และ Kohlberg สาระสำคัญของนักวิชาการด้านจิตวิทยาทั้งสองมีดังนี้ (ประวัติ พันผาสุก, 2549 : 224-225)

1) Piaget เป็นนักจิตวิทยาพัฒนาการชาวสวิสเซอร์แลนด์ ซึ่งเป็นเจ้าของทฤษฎีการพัฒนาทางด้านสติปัญญาและความคิดของเด็ก เขาเป็นผู้ริเริ่มศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็ก โดยการสังเกตการณ์การเล่นลูกแก้วของเด็กที่มีอายุระหว่าง 4-12 ขวบอย่างละเอียด และได้สัมภาษณ์เกี่ยวกับความคิดรวบยอดทางจริยธรรม เช่น การเปลี่ยนแปลงกติกาในการเล่น การโกง การโกหก การขโมย การลงโทษ และความยุติธรรมในการเล่น หลังจากที่ศึกษาอย่างละเอียดเป็นเวลานาน Piaget ให้ความเห็นว่าการพัฒนาทางสติปัญญาเป็นกระบวนการที่มีอยู่ในตัวเด็ก และจะพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน การเจริญเติบโตของเด็กเขากล่าวว่า เด็กจะมีระยะของการพัฒนาทางสติปัญญาไปตามลำดับอายุ แต่ไม่จำเป็นว่าเด็กทุกคนจะสามารถมีพัฒนาการจนถึงขั้นสูงสุด และระยะของการพัฒนาทางสติปัญญาอาจไม่เท่ากันในเด็กแต่ละคน บางคนอาจมีพัฒนาการช้า บางคนอาจมีพัฒนาการเร็ว

Piaget ได้สรุปการพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์ตามธรรมชาติเห็นว่า มีส่วนสัมพันธ์กับการพัฒนาการทางสติปัญญาและการคิดของแต่ละบุคคล สติปัญญาจะทำให้มนุษย์สามารถพิจารณาตรรกะในเหตุผลของกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับจริยธรรมได้ มนุษย์ยิ่งเจริญเติบโตมากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งมีความสามารถจะรับรู้จริยธรรมที่สูงขึ้นได้เท่านั้น เขากล่าวว่า การพัฒนาการทางจริยธรรมดำเนินไปตามลำดับขั้นรวม 3 ขั้นด้วยกัน คือ

1.1) ขั้นก่อนจริยธรรม เป็นขั้นที่เด็กอายุตั้งแต่แรกเกิดถึง 2 ขวบโดยประมาณ พัฒนาการทางจริยธรรมยังไม่เกิดขึ้น แต่เด็กก็สามารถเรียนรู้ในเรื่องทั่วไป ด้วยประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว เพราะวัยนี้มีการพัฒนาการทางสติปัญญาอยู่ในวัยขั้นต้น

1.2) ชั้นยึดคำสั่ง เป็นชั้นที่เด็กจะมีอายุ 2-8 ปี เด็กวัยนี้จะเชื่อฟังและยึดถือคำสั่งของผู้ใหญ่เป็นหลักในการปฏิบัติ โดยไม่คำนึงถึงว่าคำสั่งนั้นจะมีเหตุผลหรือไม่ ถูกต้องหรือไม่ ชั้นยึดคำสั่งนี้ตรงกับการพัฒนาการทางสติปัญญาขั้นที่ 2 คือ ชั้นคิดก่อนปฏิบัติการ

1.3) ชั้นยึดหลักแห่งตน ชั้นนี้เป็นชั้นที่เด็กจะคลายความเกรงกลัวอำนาจภายนอกและค่อยๆ เกิดหลักภายในจิตใจของเด็กเองขึ้นมา การพัฒนาจากขั้นที่ 2 มาสู่ขั้นที่ 3 นี้จะต้องขึ้นอยู่กับการพัฒนาทางสติปัญญาและประสบการณ์ทางสังคมเป็นอย่างมาก จริยธรรมขั้นนี้เด็กจะต้องมีพัฒนาการทางความคิดตั้งแต่ขั้นที่ 3 ของการพัฒนาการทางสติปัญญาหรือเรียกว่า ขั้นการคิดแบบรูปธรรม ขึ้นไป ในขั้นนี้พฤติกรรมของเด็กจะมีผลมาจากการพัฒนาในด้านความรู้สึกเรื่องความรับผิดชอบส่วนบุคคล และการรับผิดชอบต่อในแง่ของจริยธรรม

2) Kohlberg เป็นนักจิตวิทยาคนสำคัญคนหนึ่งแห่งมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด ประเทศสหรัฐอเมริกา เขาได้สร้างทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎีพัฒนาการของ Piaget แต่มีความละเอียดซับซ้อนมากกว่า โดยเขาได้รวบรวมความคิดรวบยอดหลาย ๆ อย่างจากทฤษฎีของ Piaget เข้าไปในงานของเขา Kohlboerg และคณะวิจัยของเขาได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ลักษณะคำตอบของเยาวชนอายุระหว่าง 10-16 ปี ที่อยู่ในวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ประกอบด้วย ชาวอเมริกัน ตุรกี เม็กซิโก และมาเลเซีย เกี่ยวกับเหตุผลในการเลือกกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งระหว่างความต้องการส่วนตนกับกฎเกณฑ์ของกลุ่มหรือสังคม ผลจากการวิเคราะห์ของเขาทำให้เขาสรุปผลจัดแบ่งระดับจริยธรรมออกเป็น 3 ระดับเช่นเดียวกัน ในแต่ละระดับแบ่งเป็นขั้นย่อย ๆ 2 ขั้น รวมเป็นขั้นพัฒนาการเชิงจริยธรรม 6 ขั้น ดังนี้

ตารางที่ 2. 1 แสดงขั้นพัฒนาการเชิงจริยธรรม 6 ขั้น

ระดับของจริยธรรม	ขั้นการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม
1) ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (2-10 ปี)	ขั้นที่ 1 ชั้นหลบหลีกการถูกลงโทษ (2-7 ปี) ขั้นที่ 2 ชั้นการแสวงหารางวัล (7-10 ปี)
2) ระดับตามกฎเกณฑ์ (10-16 ปี)	ขั้นที่ 3 ชั้นทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ (10-13 ปี) ขั้นที่ 4 ชั้นทำตามหน้าที่ทางสังคม (13-16 ปี)
3) ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (16 ปี ขึ้นไป)	ขั้นที่ 5 ชั้นทำตามความถูกต้องตั้งตามอันเป็นไปตามเหตุตามผล (16 ปี ขึ้นไป) ขั้นที่ 6 ชั้นการยึดอุดมคติสากล หรือขั้นคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน (ผู้ใหญ่)

หมายเหตุ. จาก คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร (น. 225), โดย ประวัติ พันธ์ผาสุก, 2549, เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

วิธีการของ Kohlboerg ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่าคนเราจะมีพัฒนาการให้เหตุผลเป็นลำดับขั้นไม่มีการข้ามขั้น การพัฒนาไปสู่ขั้นที่สูงได้จะต้องมีการพัฒนาในขั้นที่ต่ำกว่ามาก่อนแล้ว ลำดับขั้นที่สูงขึ้นการให้เหตุผลก็จะดียิ่งขึ้น เมื่อบุคคลได้เข้าถึงพัฒนาการในขั้นสูงมากเท่าใด เขาก็ยังสามารถที่จะใช้เหตุผลเพื่อแก้ปัญหาเกี่ยวกับด้านศีลธรรมได้ดีมากขึ้นเท่านั้น และพัฒนาการการเรียนรู้ด้านพุทธศึกษามีการดำเนินการตามเปลี่ยนแปลงตามลำดับอย่างสัมพันธ์กัน ตามระยะเวลาที่แต่ละบุคคลดำเนินไปตามวุฒิภาวะของแต่ละวัย แม้ว่าสิ่งแวดล้อมจะไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับสภาพจิตใจ และการรวมส่วนประกอบต่างๆในขั้นตอนนั้น

ตัวเข้าของสิ่งแวดล้อมจะเพิ่มขึ้นหรือลดลงในแต่ละขั้นได้ พัฒนาการการเรียนรู้ของ Kohlboerg สามารถนำไปใช้พัฒนาการด้านจริยศึกษาได้ด้วย

4. ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม

ได้รับการพัฒนาโดย ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2539 : 3-4) ซึ่งได้อธิบายว่า ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมแสดงถึงสาเหตุพฤติกรรมของคนดีและคนเก่ง โดยได้ทำการประมวลผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสาเหตุของพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนไทยทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ตั้งแต่อายุ 6-60 ปี ว่าพฤติกรรมเหล่านั้นมีสาเหตุทางจิตใจอะไรบ้างและได้นำมาประยุกต์เป็นทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมขึ้น โดยแบ่งต้นไม้ออกเป็น 3 ส่วนคือ

ส่วนที่ 1 ได้แก่ ดอกและผลบนต้นไม้ ที่แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานดีละเว้นชั่วและพฤติกรรมการทำงานอย่างขยันขันแข็งเพื่อส่วนรวม ซึ่งล้วนแต่เป็นพฤติกรรมของพลเมืองดี พฤติกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศ

ส่วนที่ 2 ส่วนลำต้นของต้นไม้ แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานอาชีพอย่างขยันขันแข็ง ซึ่งประกอบด้วยจิตลักษณะ 5 ด้าน คือ

- 1) เหตุผลเชิงจริยธรรม
- 2) มุ่งอนาคตและการควบคุมตนเอง
- 3) ความเชื่ออำนาจในตนเอง
- 4) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์
- 5) ทศนคติ คุณธรรมและค่านิยม

ส่วนที่ 3 ได้แก่ รากของต้นไม้ ที่แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานอาชีพอย่างขยันขันแข็งซึ่งประกอบด้วยจิตลักษณะ 3 ประการ คือ

- 1) สติปัญญา
- 2) ประสพการณ์ทางสังคม
- 3) สุขภาพจิต

จิตลักษณะ 3 ประการนี้ อาจใช้เป็นสาเหตุของการพัฒนาจิตลักษณะ 5 ประการที่ลำต้นของต้นไม้ก็ได้ กล่าวคือ ถ้าบุคคลที่มีความพร้อมทางจิตใจ 3 ประการดังกล่าวและอยู่ในสภาพแวดล้อมทางครอบครัวและสังคมที่เหมาะสม ย่อมสามารถพัฒนาจิตลักษณะให้สูงยิ่งขึ้นได้ ฉะนั้นจิตลักษณะพื้นฐาน 3 ประการจึงเป็นสาเหตุพฤติกรรมของคนดีและคนเก่งนั่นเอง

จากทฤษฎีการปลูกฝังจริยธรรมและการพัฒนาจริยธรรมดังกล่าวมาจะเห็นได้ว่า มีลักษณะประเภทของการพัฒนาจริยธรรมได้หลายอย่าง ได้แก่ การพัฒนาที่মনโสนำหนักเพื่อให้เกิดทริ โอตตูปปะ การใช้กระบวนการกล่อมเกลากทางสังคม โดยเริ่มจากสถาบันครอบครัว และสถาบันการศึกษา นอกจากนี้ยังได้ใช้วิธีการพัฒนาทางสติปัญญาและจริยธรรมควบคู่กันไป โดยมีการแบ่งระดับขั้นของวัยกับระดับจริยธรรมควบคู่กันไป และการเปรียบเทียบการพัฒนาจริยธรรมโดยใช้วิธีการพัฒนาตามทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม

สรุป

จริยธรรม คือ หลักการที่มนุษย์ในสังคมควรยึดถือปฏิบัติ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคมนั่นเอง ทุกสังคมจะมีการกำหนดกฎเกณฑ์สำหรับความประพฤติของสมาชิกสังคม วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม

ประเพณี และปทัสถาน ทั้งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการประพฤติ หรือความถูกต้องของการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล ข้อปฏิบัติ ข้อกำหนดของจริยธรรมมีพื้นฐานที่มาจาก ปรัชญา ศาสนา วรรณคดี สังคม และระบบ การเมืองการปกครองมีองค์ประกอบเกี่ยวกับความรู้ อารมณ์ และพฤติกรรมเชิงจริยธรรม มีความสัมพันธ์กับ กฎหมายกล่าวคือกฎหมายมีสภาพบังคับภายนอก ส่วนจริยธรรมมุ่งควบคุมพฤติกรรมจากภายในสู่ภายนอก ได้แก่ การสร้างจิตสำนึกในการกระทำที่ถูกที่ควร ทั้งนี้จริยธรรมและกฎหมายยังมีส่วนสนับสนุนซึ่งกันและกัน ให้เกิดการยับยั้งการกระทำผิดและสนับสนุนให้ประพฤติแต่สิ่งที่เหมาะสม ทั้งนี้พฤติกรรมเชิง จริยธรรมมีเกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินจริยธรรมมีความหลากหลายในศาสตร์ต่าง ๆ ประกอบด้วย การใช้หลักจ ริยศาสตร์ในการตัดสินคุณค่าของสิ่งที่กระทำอันหมายถึงสิ่งที่ควรหรือไม่ควรใช้เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตาม ทศนะทางสังคมวิทยาซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคมประกอบด้วยจารีตประเพณีและกฎหมายของ สังคม และใช้เกณฑ์ตัดสินในทศนะทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับเหตุแห่งการกระทำ เจตนาในการกระทำ และผลแห่งการกระทำ

การปลูกฝังและการพัฒนาจริยธรรมให้เกิดขึ้น อาศัยทฤษฎีและหลักการที่สำคัญ ประกอบด้วย กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีทางจิตวิทยา ได้แก่ ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ คือ แนวทางพัฒนามโนธรรมให้เกิด สามัญสำนึกที่ดั่งงาม ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม คือ การใช้กระบวนการทางสังคมในการหล่อหลอมกลม่อ มเกล่าจิตใจให้มีจริยธรรม และกระบวนการที่เกี่ยวกับการพัฒนาสติปัญญาซึ่งเริ่มตั้งแต่วัยเด็กจนสู่วัยที่สูงขึ้น นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาจริยธรรมผ่านทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม ที่เปรียบเทียบการพัฒนาจริยธรรมกับต้นไม้ในส่วนที่ เกี่ยวกับราก ลำต้น และส่วนของดอกผลอันเป็นการพัฒนาจากระดับต่ำสุดจนสู่ระดับสูงสุด

คำถามทบทวน

1. หลักการปฏิบัติทางจริยธรรม จะมีความเกี่ยวข้องกับใครบ้างจงอธิบาย
2. จงอธิบายความหมายของจริยธรรมในความหมายต่อไปนี้
  - 2.1 จริยธรรมในความหมายของพุทธศาสนา
  - 2.2 จริยธรรมในความหมายของสังคมศาสตร์
  - 2.3 จริยธรรมความหมายของปรัชญา
3. การเกิดจริยธรรมมีสาเหตุจากอะไรบ้าง จงระบุพร้อมอธิบายให้ชัดเจน
4. จงอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับศาสนา ว่ามีความสัมพันธ์ในลักษณะเกื้อหนุนกัน อย่างไร
5. จงอธิบายลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างกฎหมายกับจริยธรรม
6. จงอธิบายองค์ประกอบที่สำคัญของจริยธรรมมีอะไรบ้าง
7. การตัดสินพฤติกรรมเชิงจริยธรรมโดยใช้หลักมโนธรรมโดยสมบูรณ์มีลักษณะอย่างไรและปัจจัย ที่เป็นเครื่องมือของหลักมโนธรรมสมบูรณ์มีอะไรบ้าง
8. จงอธิบายถึงแนวคิดทางสังคมวิทยา การตัดสินพฤติกรรมจริยธรรมจะใช้หลักการใดบ้าง
9. ในทศนะทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลัก “กรรมนิยาม” ซึ่งเป็นหลักการตัดสินพฤติกรรม จริยธรรม หลักกรรมนิยามมีลักษณะอย่างไร
10. จงอธิบายทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม ว่ามีกี่ส่วนอะไรบ้าง และส่วนไหนมีความสำคัญมากที่สุด เพราะเหตุใด

เอกสารอ้างอิง

- กรมวิชาการ. (2523). **แนวทางการพัฒนาจริยธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- โกวิท ประวาลพฤษ์ และภณิดา คูสกุล. (2539). พัฒนาการของจริยศึกษา. ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาจริยศึกษา**. (หน่วยที่ 1 หน้า 61). นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ขัตติยา กรรณสูต และคณะ. (2547). **คุณธรรมพฤติกรรมความซื่อสัตย์ของคนไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ.
- จินตนา บุญบงการ. (2544). **จริยธรรมทางธุรกิจ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ซัชชัย คุ่มทวีพร. (2540). **จริยศาสตร์: ทฤษฎีและการวิเคราะห์ปัญหาจริยธรรม**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิณ และเพ็ญแข ประจันปัจจนึก. (2520). **จริยธรรมของเยาวชนไทย**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- _____. (2542). **รายงานการวิจัยเรื่องจริยธรรมของเยาวชนไทย ฉบับที่ 21**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิณ. (2539). **ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. (2554). **จริยศาสตร์เบื้องต้น: มนุษย์กับอุดมคติและมาตรการทางศีลธรรม**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- เนตรพัฒนา ยาวีราช. (2549). **จริยธรรมธุรกิจ**. กรุงเทพฯ : เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรส.
- บุญมี แทนแก้ว. (2550). **จริยศาสตร์**. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์.
- ประภาศรี สีหอำไพ. (2540). **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประวดี พันธาสุก. (2549). **คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2538). **วินัย : เรื่องใหญ่กว่าที่คิด**. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
- _____. (2541). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- _____. (2543). **ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). (2533). **ตามแนวทางพุทธกิจ**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรีนติ้งกรุ๊ป.
- พระราชวรมนูณี (ป.อ. ปยุตโต). (2518). **ปรัชญาการศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย.
- _____. (2523). **จริยธรรม. ใน แนวทางการพัฒนาจริยธรรม: การประชุมเชิงวิชาการเกี่ยวกับจริยธรรมไทย. 22 -27 มกราคม 2523**. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). **พระไตรปิฎก เล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 7**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วิชา มหาคุณ. (2534). **การใช้เหตุผลทางกฎหมาย**. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองธรรม.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2528). **จริยศาสตร์เบื้องต้น : มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- _____. (2520). **ปรัชญาทั่วไป**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- _____. (2526). **จริยศาสตร์เบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช.
- สมยศ เชื้อไทย. (2538). **นิติปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : วิญญูชน.
- สุภาพร พิศาลบุตร. (2545). **จริยธรรมทางธุรกิจ**. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : วี.เจ.พรีนติ้ง.
- สุพัตรา สุภาพ และสัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2534). **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- เสนีย์ คำสุข. (2555). **วินัย คุณธรรม จริยธรรม. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการบริหารงานบุคคลภาครัฐ**. (หน่วยที่ 11, หน้า 16). นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- อนิวัช แก้วจำนงค์. (2555). **จริยธรรมทางธุรกิจ**. สงขลา : นำศิลป์โฆษณา.

- อมรา เล็กเริงสินธุ์. (2542). **คุณธรรมจริยธรรมสำหรับผู้บริหาร**. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- Boovee, Courtland L. (1993). **Management**. New York : McGraw-Hill.
- Flew, Antony. (1979). **A Dictionary of Philosophy**. Virginia : University of Virginia.
- Sullivan, Daniel and Radebaugh, Lee. (1994). **International Business : Environment and Operations**. (7th ed.). Boston : Addison-Wesley Longman.